

**L. Coelii Lactantii Firmiani, diuinarum institutionum,
aduersus gentes, de falsa religione liber primus**

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus

[Köln], [1518]

VD16 ZV 9338

L. Coelii Lactantii Firmiani, diuinarum institutionum, aduersus gentes, de
falsa religione libri primi præfatio, ad Constantinum imperatorem.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71332](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71332)

L. COELII LACTANTII FIRMIA-
ni, diuinarum institutionum, aduersus gentes,
de falsa religione libri primi præ-
fatio, ad Constantinum
imperatorem.

^{quod magis} Quãti sit, & fuerit semper cognitio ueritatis. Et quod
nec sine religione sapientia, nec sine sapientia sit probã
da religio. ^{magis} Caput. ^{magis} Primum.

Magno & excellenti ingenio uiri, cum
se doctrinæ penitus dedidissent, quic-
quid laboris poterat impendi, contem-
ptis omnibus & publicis, & priuatis
actionibus, ad inquirendæ ueritatis stu-
dium contulerunt, existimantes mul-
to esse præclarior, humanarum, diuinarumq; rerû inuesti-
gare, ac scire rationem, quam in struendis opibus, aut cu-
mulandis honoribus inherere. Quibus rebus, quoniam
fragiles, terrenæq; sunt, & ad solius corporis pertinet cul-
tum, nemo melior, nemo iustior fieri potest. Erant qui-
dem illi ueritatis cognitione dignissimi, quam scire tanto
pere cupierunt, atq; ita, ut eam rebus omnibus antepone-
rent. Nam & abiēcisse quosdam res familiares suas, & re-
nuntiasse uniuersis uoluptatibus constat, ut solam, nudam
q; uirtutem, nudi, expeditiq; sequerentur. Tantum apud
eos uirtutis nomē, atq; auctoritas ualuit, ut i ea oē summi
boni præmium prædicarēt. Sed neq; adepti sunt id, quod

uolebant, & operam, simul atq; industriam perdidērunt.
Quia ueritas id est arcanum summi dei, qui fecit omnia,
ingenio, ac proprijs non potest sensibus comprehendī.
Alioqui nihil inter deum, hominemq; distaret, si consilia
& dispositiones illius maiestatis æternæ cogitatio asseque-
retur humana. Quod quia fieri nō potuit, ut homini per
seipsum ratio diuina innotesceret, non est passus hominē
Deus lumen sapientiæ requirentem diutius oberrare, ac
sine ullo laboris effectu uagari per tenebras inextricabi-
les. Aperuit oculos eius aliquando, & notionē ueritatis
munus suum fecit, ut & humanam sapientiam nullam esse
monstraret, & erranti, ac uago uiam consequendæ im-
mortalitatis ostenderet. Verum quoniam pauci utuntur
hoc cœlesti beneficio, ac munere, quod obuoluta in ob-
scuro ueritas latet, eaque uel contemptui doctis est, quia
idoneis assertionibus eget, uel odio indoctis, ob insram si-
bi austeritatem, quam natura hominum procliuis inuitia
pati non potest (Nam quia uirtutibus amaritudo permis-
ta est, uitia uero uoluptate condita sunt, illa offensi, hac de-
liniti feruntur in præceps, ac bonorū specie falsi, mala pro
bonis amplectuntur) Succurrendum esse his erroribus
credidi, ut & docti ad ueram sapientiam dirigantur, & in-
docti ad ueram religionem. Quæ professio multo me-
lior, utilior, gloriosior putanda est, quam illa oratoria, in
qua diu uersati, non ad uirtutem, sed plane ad argutam
malitiam inuenes erudiebamus. Multo quippe
nunc rectius de præceptis cœlestibus differemus, quibus
ad cultum ueræ maiestatis mentes hominum instrue-

re possimus, nec tam de rebus humanis benemeret, qui
scientiam bene dicendi affert, quam qui pie, atque innocen-
ter docet viuere. Idcirco maiori in gloria philosophi, quam ora-
tores fuerunt apud graecos. Illi enim recte uiuendi docto-
res sunt existimati, quod est longe praestabilius, quam bene
dicere ad paucos pertinet, bene autem uiuere ad omnes.
Mulum tamen nobis exercitatio illa fictarum litium con-
tulit, ut nunc maiori copia, & facultate dicendi causam ue-
ritatis peroremus, quae licet possit sine eloquentia defen-
di, ut est a multis saepe defensa, tamen claritate, ac nitore
sermonis illustranda, & quodammodo differenda est, ut
potentius in animos influat & ui sua instructa, & luce ora-
tionis ornata. De religione itaque nobis, rebusque diuinis in-
stituitur disputatio. Nam si quidam maximi oratores pro-
fessionis suae quasi ueterani decursis operibus actionum sua-
rum, postremo se philosophiae tradiderunt, eamque sibi reg-
em laborum iustissimam putauerunt, si animos suos in ea-
rum rerum, quae inueniri non poterant, inquisitione tor-
querent, ut non tam otium sibi, quam negotium quasis-
se uideantur, & quidem multo molestius quam in quo fu-
erant ante uersati, quanto iustius ego me ad illam piam,
ueram, diuinam sapientiam, quasi ad portum aliquem tu-
tissimum conferam, in qua omnia dictu prona sunt, audi-
tu suauia, facilia intellectu, honesta susceptu. Et, si quidam
prudentes, & arbitri aequitatis, institutiones ciuilibus iuris
compositas ediderunt, quibus ciuium dissidentium lites
contentionesque sopirent, quanto melius nos, & rectius di-
uinas institutiones literis prosequemur, in quibus non de

stillicidijs, aut aquis arcendis, de manu conferenda, sed de spe, de vita, de salute, de immortalitate, de deo loquemur ut superstitiones mortiferas, erroresq; turpissimos sopiamus: Quod opus nunc nominis tui auspicio inchoamus Constantine Imperator maxime. Qui primus Romanorum principum, repudiatis erroribus, maiestatem dei singularis, ac ueri & cognouisti, & honorasti. Nam cum dies ille felicissimus orbi terrarum illuxisset, quo te deus summus ad beatum imperij culmen euexit, salutarem uniuersis, & optabilem principatum, præclaro initio auspicatus es, cum euersam, sublatamq; iustitiam reducens, terribilium aliorum facinus expiasti. Pro quo facto dabit tibi deus felicitatem, uirtutem, diuturnitatem, ut eadem iustitia, qua iuuenis exorsus es, gubernaculum Reip. etiã senex teneas, tuisq; liberis, ut ipse a patre accepisti, tutelam Romani nois tradas. Nam malis qui adhuc aduersus iustos, in alijs terrarum partibus sauiunt, quanto serius, tanto uehementius idem omnipotens mercedem sceleris exoluet. Quia ut est erga pios indulgentissimus pater, sic aduersus impios rectissimus iudex. Cuius religionem, cultumq; diuinum cupiens defendere, quem potius appellẽ, quem alloquar, nisi eum, per quem rebus humanis iustitia, ac sapientia restituta est: Omissis ergo huiusce terrænæ philosophiæ authoribus, nihil certi asserentibus, aggrediamur uiam rectam. quos eadem si putarem satis idoneos ad bene uiuendum duces esse, & ipse sequerer, & alios, ut sequerentur, hortarer. Sed cum inter se magna concertatione dissideant, secumq; ipsi plerumq; discordent, apparet

A iij

DE FALSA RELI.

eorum iter nequaquã esse directum, siquidem sibi quisque ut est libitum, proprias vias impresserunt, confusionemque magnam quærentibus ueritatem reliquerunt. Nobis autem, qui sacramentum ueræ religionis accepimus, cum sit ueritas reuelata diuinitus, cum doctorem sapientiæ, ducemque ueritatis Deum sequamur, uniuersos sine ullo discrimine uel sexus, uel ætatis ad cœlestis pabulum conuocamus. Nullus enim suauior animo cibus est, quæ cognitio ueritatis. cuius asserendæ, atque illustrandæ septem uolumina destinauimus, quamuis ea res infiniti pene sit operis, & imensi, ut si quis hæc dilatare, atque exequi plenissime uelit, tanta illi rerum copia exuberet, ut nec libri modum, nec finem reperiat oratio. Sed nos iccirco breuiter omnia colligemus, quæ ea, quæ allaturi sumus, tam clara sunt, & lucida, ut magis mirum esse uideatur, tam obscuram uideri hominibus ueritatem, & ipsi præcipue, qui sapientes uulgo putantur, uel quod tantummodo instruendi nobis homines erunt, hoc est ab errore, quo sunt impliciti, ad rectiorem uiam reuocandi. Quod si fuerimus (ut spero) assecuti, mitemus eos ad ipsum doctrinæ uberrimum, ac plenissimum fontem, cuius haustu, atque potu, conceptam uisceribus sitim sedent ardoremque restinguant. Eruntque illis omnia facilia, prona, manifesta, modo ne pigeat ad percipiendam sapientiæ disciplinam, legendi, uel audiendi patientiam commodare. Multi enim uanis superstitionibus pertinaciter inhærentes obdurant se contra manifestam ueritatem, non tam de suis religionibus, quas prauè asserunt, benemeriti, quam de se male, qui cum habeant iter rectum, deuios sequuntur.

anfractus, planum deserunt, ut per præcipitium labantur, lucem relinquunt, ut in tenebris cæci, ac debiles iaceant. His consulendum est, ne contra se pugnent, uelintq; se tãdem ab iueteratis erroribus liberari, quod utiq; facient, si quare sint nati aliquñ peruiderint. Hæc enim prauitatis est causa, ignoratio sui, quam si quis cognita ueritate discussserit, sciet quo referenda, & quemadmodum sibi uita degenda sit. Cuius scientiæ breuiter summam circumscribo, ut neq; religio ulla sine sapientia suscipienda sit, nec ulla sine religione probanda sapientia.

¶ Quod prouidentia sit in rebus humanis. Cap. II.

Vscepto igitur illustrandæ ueritatis officio, non putauit adeo necessarium ab illa quæstione principium sumere, quæ uidetur prima esse, natura sit ne prouidentia, quæ rebus omnibus consulat, an fortuitu uel facta sint omnia, uel regantur? Cuius sententiæ author est Democritus, confirmator Epicurus, sed & antea Protagoras, qui Deos in dubium uocauit, & postea Diagoras, qui exclusit, & alij non nulli, qui non putauerunt Deos esse, qd aliud effecerunt, nisi ut nulla esse prouidentia putaretur: quos tñ ceteri philosophi, ac maxime Stoici acerrime retuderunt, dicentes nec fieri mundum sine diuina ratione potuisse, nec constare, nisi summa ratione regeretur. Sed & M. Tullius, quãuis academicæ disciplinæ defensor esset, de prouidentia gubernatrice rerum, & multa sæpe disseruit stoicor; ar-

A iij

DE FALSA RELI.

gumenta confirmans, & noua ipse afferens plurima. q̄d facit, tum in omnibus suæ philosophiæ libris, tum maxime in ijs, qui sunt de natura deorum. Nec difficile sane fuit paucorum hominū prauæ sentientium redarguere mendacia, testimonio philosophorum, atq; gētium in hac una re non dissidentium. Nemo est enim tam rudis, tam feris moribus, qui non oculos suos in cœlum tollens, tamen nesciat cuius dei prouidentia regat hoc omne, quod cernitur, aliquam tamen esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, utilitate, pulchritudine, temperatione. Nec posse fieri, quin id, quod mirabili ratione constat, consilio maiori aliq̄ sit instructum. Et nobis utiq; facillimū est exequi hanc partem quālibet copiose, Sed quia multum inter philosophos agitata res est & prouidentiam tollētibus satis responsum uidetur ab hominibus argutis, & eloquentibus, & de solertia diuinæ prouidentiae per totum hoc opus, quod suscepimus, sparsim dicere nos necesse est, omittamus hanc in præsentī quæstionem, quæ cum cæteris sic coheret, ut nihil a nobis differri posse uideatur, ut non simul de prouidentia differatur.

S An potestate unius dei mundus regatur, an multorum. Cap. III.

S It igitur nostri operis exordium quæstio illa cōsequens ac secūda. Vtrum potestate unius dei mundus regatur, an multorū. Nemo est q̄dem q̄ sapiat, rōnemq; secū putet, q̄ nō unū Deū eē itelligat, q̄ & cōdiderit oīa, & eadē, q̄ cōdidit, & tute moderet. Quid

enim multis opus est ad mundi regimen sustinendum: nisi forte arbitremur, si plures sint, minus habere singulos neruorum, atque uirium: Quod quidem faciunt ij, qui esse multos uolunt, quia necesse est imbecilles esse, si quidem singuli sine auxilio reliquorum, tantæ molis gubernaculum sustinere non possent. Deus autem, qui est æterna mens, ex omni utique parte perfectæ, consumatæque uirtutis est. Quod si uerum est, unus sit necesse est. Potestas enim uel uirtus absoluta, retinet suam propriam firmitatem. Id autem solidum existimandum est, cui nihil decedere, id perfectum, cui nihil possit accedere. Quis dubitet potentissimum esse regem, qui totius orbis habeat imperium: neque immerito, cum illius sint, quæ ubique sunt omnia, cum ad eum solum omnes undique copię congerantur. At si plures partiantur orbem, minus certe opum, minus uirium singuli habebunt, cum intra præscriptam portionem se quæque contineat. Eodem etiam modo dii si plures sint, minus ualebunt, alijs tantundem in se habentibus. Virtutis autem perfectæ natura non potest esse nisi in eo, in quo totum est, non in eo in quo pars exigua de toto est. Deus uero, si perfectus est (nam perfectus est) ut esse debet, non potest esse nisi unus, ut in eo sint omnia. Deorum igitur uirtutes ac potestates infirmiores sint necesse est, quia tantum singulis deerit, quantum in cæteris fuerit, ita quanto plures tanto minores erunt. Quid, quod illa summa rerum potestas, ac diuina uis ne semel quidem diuidi potest: Quicquid enim capit diuisionem, & interitum capiat necesse est. Si autem interitus procul est a deo, quia incorruptibilis

est, & æternus, consequens est, ut diuidi potestas æterna non possit. Deus ergo unus est, si nihil aliud esse potest, quod tantundem capiat potestatis. Et ij tamen, qui multos esse arbitrantur, officia inter se dicunt esse partitos, de quibus omnibus suo loco disputabimus. Illud interim, quod ad præsentem locum pertinet, teneo. Si partiti sunt inter se officia, eodem reuoluitur res, ut ex ijs quilibet sufficere omnibus nequeat. Perfectus igitur iam non erit, q̄ cessantibus cæteris, non potest omnia gubernare. Ita fit, ut ad regendum mundum unius perfecta uirtute magis opus sit, quam imbecillitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem nõ posse ab uno regi, fallitur. Nec enim quanta uis, potestasc̄ sit diuinę maiestatis intelligit, si existimat singularem Deum, q̄ facere m̄dum potuit, eundem regere non posse, quem fecit. At si concipiat animo, quãta sit diuini huius operis immēsitas, cum antea nihil esset, tamē uirtute, atq̄ consilio dei ex nihilo esse constat, quod opus nisi ab uno inchoari, perficiq̄ non potuit, iam intelliget, multo facilius ab uno regi, quod est ab uno constitutum. Dicat fortasse aliquis, ne fabricari quidem tam immēsum opus m̄di, nisi a pluribus potuisse, quamlibet multos, quamlibet magnos faciat, quicquid in multis magnitudinis, potestatis, uirtutis maiestatisq̄ posuerit, id totum in unum cōfero, & in uno esse dico, ut tantum in eo sit istarum rerum, quantum nec excogitari, nec dici potest. Quia in re, quoniam & sensu deficimus, & uerbis, quia neq̄ tantę intelligentiæ lucem pectus humanum, neq̄ explanationem tantarum rerum

capit lingua mortalis, id ipsum intelligere nos oportet, ac dicere. Video rursus quid e contrario dici possit. Tales esse illos plures, qualem nos uolumus unum. At hoc fieri nullo pacto potest, quod singulorum potestas progredi longius non ualebit, occurrentibus sibi potestatibus ceterorum. Necesse est enim, ut suos quisque limites aut transgredi nequeat, aut si transgressus fuerit, suis alterum finibus pellat. Non uident, qui deos multos esse credunt, fieri posse, ut aliquid diuersum uelint, ex qua re disceptatio inter eos, & certamen oriatur. Sicut Homerus bellantes inter se deos finxit, cum alij Troiam capi uellent, alij repugnarent. Vnius igitur arbitrio mundum regi necesse est. Nisi enim singularum partium potestas ad unam providentiam referatur, non poterit summa ipsa constare potestas, uno quoque nihil curante amplius, quam quod ad eum proprie pertineat. Sicut ne res quidem militaris, nisi unum habeat ducem, atque rectorem. Quid si in uno exercitu tot fuerint imperatores, quot legiones, quot cohortes, quot cunei, quot ala, primum nec instrui poterit acies unoquoque periculum recusante, nec regi facile, aut temperari, quod suis proprijs consilijs utantur omnes, quorum diuersitates plus noceant, quam prosint, sic in hoc regni naturae imperio, nisi unus fuerit, ad quem totius summa cura referatur, uniuersa soluentur, & corruent. Dicere autem multorum arbitrio regi mundum, tale est, quale si quis affirmet, in uno corpore multas esse mentes, quam multa, & uaria sunt ministeria membrorum, ut singulos corporis sensus, singula mentes regere credant. Item multi affectus quibus co-

moueri solemus, uel ad iram, uel ad cupiditatem, uel ad
læticiam, uel ad metum, uel ad miserationem, ut in his oï-
bus totidem mentes putentur operari.

Quod unus uere sit deus a prophetis etiam prænun-
tius. Cap. IIII.

Quod si quis profecto dicat, ne ipsam quidē,
quæ una est, habere uideatur, quod si in uno
corpore tantarum rerum gubernationē mēs
humana possideat, & uniuersis simul intenta
est, cur aliquis existimet mūdum non posse ab uno regi,
a pluribus posse? Quod quia intelligūt isti assertores De-
orum, ita eos præesse singulis rebus, ac partibus dicunt,
ut tantum unus sit rector eximius. Iam ergo ceteri dī nō
erunt, sed satellites, ac ministri, quos ille unus maximus,
& potens omnium officijs his præfecerit, ut ipsi eius im-
perio, ac nutibus seruiant, si uniuersi pares non sunt, non
igitur Dī omnes sunt. Nec enim potest hoc idem esse,
quod seruit, & quod dominatur. Nam si deus est nomen
summæ potestatis, incorruptibilis esse debet, perfectus,
impassibilis, nulli rei subiectus. Ergo Dī non sunt, quos
parere uni maximo Deo necessitas cogit. Sed quia non
frustra falluntur ij, qui hoc ita putant, causam huius erro-
ris paulo post aperiemus. Nunc unitatem diuinæ potes-
tatis testimonijs comprobemus. Prophetæ qui fuerunt
admodum multi, unum deum prædicant, unum loquūt,
quippe qui unius Dei spiritu pleni, quæ futura essent,

pari, & consona uoce prædixerunt. At enim ueritatis expertes non putant his esse credendum. Illas enim non diuinas, sed humanas uoces fuisse aiunt, uidelicet quia de uno Deo præconium faciunt, aut insani, aut mēdaces fuerunt. At qui impleta esse in plerisque quotidie illorum uaticinia uidemus, & in unam sententiam cōgruens diuinationo docet non fuisse furiosos. Quis enim mentis emotæ, non modo futura præcinere, sed etiam cohærentia loqui possit? Num ergo fallaces erant, qui talia loquebantur? quod ab his tam longe alienum fuit, quā ratio fallendi: cum cæteros ab omni fraude cohiberent. Iccirco enim a Deo mitebantur, ut & præcones essent maiestatis eius, & correctores prauitatis humanæ. Præterea uoluntas fingendi, ac mentiendi eorum est, qui opes appetunt, lucra desyderant, quæ res procul dubio ab illis sanctis uiris abfuit. Ita enim delegato sibi officio functi sunt, ut derelictis omnibus ad tutelam uitæ necessarijs, non modo in futurū, sed ne in diem quidem laborarent, contenti extemporalis cibo, quem Deus subministrasset, & hi non modo quæstū nullum habuerūt, sed etiam cruciatus, atque mortē. Amara sunt enim uitiosis, ac male uiuentibus præcepta iustitiæ. Itaque ij, quorum peccata & arguebantur, & prohibebantur, excruciatos eos acerbissime necauerunt. Ergo a quibus abfuit studium lucri, abfuit etiam uoluntas peccandi, & causa fallēdi. Quid, quod aliqui eorum principes, aut etiam reges fuerunt, in quos cadere non posset suspitio cupiditatis, ac fraudis, & tamen præconium dei singularis, eadē qua cæteri, diuinatione fecerunt.

B

Sed omittamus sane testimonia prophetarū,
 ne minus idonea probatio uideat̄ esse, qbus
 ab his oīno non credit̄. Veniamus ad autho-
 res, & eos ipsos ad ueri probationē testes ci-
 temus, qbus contra nos uti solent, poetas dico, ac philoso-
 phos, ex his unū deum pbemus necesse est. Non qd illi
 habuerit cognitā ueritatem, sed qd ueritatis ipsius tanta
 uis est, ut nemo possit esse tam cæcus, q non uideat inge-
 rentē se oculis diuinā claritatem. Poete igit̄, quāuis deos
 carminibus ornauerit, & eorū res gestas āplificauerit sū-
 mis laudibus, sapissime tñ confitent̄ spiritu, uel mēte una
 contineri, regiq; omnia. Orpheus q & uetustissimus poe-
 tarū, & æqualis ipsoꝝ deorum (siqdem tradit̄ inter argo-
 nautas cū Tyndaridis & Hercule nauigasse) deū uerum
 πρώτογονον & magnum primogenitū appellat, qd ante ip-
 sum nihil sit genitū, sed ab ipso sint cuncta generata. Eun-
 dem etiā φάνητα, id est apparētem noīat. quod cū adhuc ni-
 hil esset, primus ex īfinito apparuerit, & extiterit. Cuius
 originē, atq; naturam, quia cōcipere animo non poterat,
 ex aere īmensō natum esse dixit πρώτογονος φάειθων περί μί-
 κροσ' ἠέρος ἵδιος .i. principio genitus Phaeton longo aere na-
 tus. Aliud em̄ amplius, quod diceret non habebat. Hunc
 ait esse oīm deorū parentē, qrum causa cœlum cōdiderit,
 liberisq; prospexerit, ut haberēt habitaculum, sedēq; cō-
 munē ἐκτίσθη ἀθανάτοις δόμοι ἀφθιτοί. Natura igitur & ratioe
 ducente intellexit esse præstātissimam potētiam cœli, ac
 terra cōditricē. Non poterat em̄ Iouem dicere esse prin-

cipem rerū, q̄ erat Saturno genitus, neq̄ Saturnū ipsum
qui cælo natus ferebat. Cælū aut̄ tanq̄ Deū primū con-
stituere nō audebat, q̄d ui debet esse elemētum mūdi, q̄d
ipsum eguerit authore. Hæc eum rō perduxit ad illū De-
um primogenitū, cui assignat, & tribuit p̄cipatū. Home-
rus nihil nobis dare potuit, q̄d pertineat ad ueritatē, qui
humana potius q̄ diuina cōscripsit. Potuit Hesiodus qui
deorū generationē unius libri opere complexus est. Sed
tñ nihil dedit, nō a deo conditore sumēs exordium, sed a
Chao, quod est rudis inordinatæq̄ materiæ confusa con-
geries, cū explanare añ debuerit Chaos ipsum, unde, quā
do, quō esse, aut constare cœpisset. Nimirū sicut ab aliq̄
artifice, disposita, ordinata, effecta sunt omnia, sic ipsam
materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur
hanc, nisi Deus fecerit: cuius potestati subiacent oīa. Sed
refugit hoc ille, dū horret incognitā ueritatem. Non em̄
Musæ iñtinctu, sicut uideri uolebat, in Helicōe carmen
illud effudit, sed meditatus uenerat, & paratus. Nostro-
rum primus Maro non lōge fuit a ueritate, cuius de sum-
mo Deo, que ipm, ac metem nominauit, hæc uerba sunt.
Principio cælum, ac terras, camposq̄ liquentes,
Lucentemq̄ globum lunæ, titaniacq̄ astra,
Spiritus intus alit, totamq̄ infusa per artus,
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.
At ne q̄s forte ignoret, q̄s nā esset illi spūs, q̄ tñ haberet
potestatis, declarauit alio loco dicēs. Deū nāq̄ ire p̄ oīa,
Terrasq̄, tractusq̄, maris, cælumq̄ profundum.
Hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarum,

B ij

Quemq; sibi tenuis nascentem arcessere uitas.
Quidius quoq; in principio præclari operis sine ulla no-
minis dissimulatione a Deo, quem fabricatorem mûdi,
quem rerum opificem uocat, mundum fatei instructum.
Quod si uel Orpheus, ul' hi nostri quæ natura ducete sen-
serunt, in perpetuû defendissent, eandem, quam nos seq-
mur, doctrinã comprehesa ueritate tenuissent. Sed hæc
nus de poetis, ad philosophos ueniamus, quorû grauior
est authoritas, certiusq; iudicium, quia non rebus cõmen-
titijs, sed inuestigandæ ueritati studuisse creduntur. Tha-
les Milesius, qui unus e numero septem sapientum fuit,
qui primus om̃ium quæsisse de causis naturalibus tradit,
aquam esse dixit, a qua nata sunt omnia. Deum aut esse
mentem, qui ex aqua cuncta formauerit. Ita materiã om-
nium rerû posuit in humore, principium, causamq; nas-
cendi posuit in Deo. Pythagoras ita definiuit quid esset
deus, animus, qui per uniuersas mundi partes, omnemq;
naturam cõmeans, atq; diffusus, ex quo omnia, quæ nas-
cuntur, animalia uitam capiunt. Anaxagoras Deum esse
dixit infinitam m̃tem, q̃ per se ipsum moueat. Antisthe-
nes multos quidem esse populares Deos, unum tamẽ na-
turalem, summæ totius artificẽ. Cleanthes & Anaxime-
nes æthera dicunt esse sũmũ Deũ, cui opiniõ poeta nã assẽ-
tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther (sit.
Coniugis in gremium læte descendit, & omnes
Magnos alit, magno permistus corpore fœtus.
Chrysippus naturalẽ uim diuina ratione præditam, inter-
dum diuinã necessitatẽ Deum prædicat. Item Zeno dul-

nam, naturalemque legem. Horum enim omnium sententia, quavis sit incerta, eodem tamen spectat, ut providentiam unam esse consentiant, siue enim natura, siue aether, siue ratio, siue mens, siue fatalis necessitas, siue diuina lex, siue quod aliud dixeris idem est, quod a nobis dicitur Deus. Nec obstat appellati onum diuersitas, cum ipsa significatione ad unum omnia reuoluantur. Aristoteles, quavis ipse secum dissideat, ac repugnantia sibi & dicat, & sentiat, in summum tamen unam mentem mundo praesse testatur. Plato qui omnium sapientissimus iudicatur, monarchiam plane aperteque defendit, nec aethera, aut rationem, aut naturam, sed, ut est, deum nominat, ab eo mundum hunc perfectum, atque mirabile esse fabricatum. Quem Cicero secutus atque imitatus in plurimis Deum frequenter confitetur, ac supremum uocat in iis libris, quos de legibus scripsit, ab eoque regi mundum argumentatur, cum disputat de natura deorum, hoc modo. Nihil est praestantius deo, ab eo igitur mundum regi necesse est. Nulli igitur est naturae obediens, aut subiectus Deus, omnem ergo regit ipse naturam. Quid autem sit deus in consolatione definit. Nec uero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam & libera, & segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & omnia mouens. Annaeus quoque Seneca, qui ex Romanis uel acerrimus stoicus fuit, quae saepe summum deum merita laude prosequitur. Nam cum de immatura morte differeret, non intelligis, inquit, auctoritatem, ac maiestatem iudicis tui rectoris orbis terrarum, caelique, & deorum omnium Dei, a quo ista numina, quae singula adoramus, & colimus, suspensa sunt.

B. iij.

Itē in exhortatiōibus. Hic, cū priā fundamēta molis pul-
cherriā iaceret, & hoc ordiret, q̄ neq̄ maius quicq̄ nouit
natura, nec melius, ut oīa sub ducibus suis irēt, q̄uis ip̄e p̄
totū se corpus itenderat, tñ mīstros regni sui deos genuit
Etq̄ multa alia de deo nr̄is sil̄ia locutus est, quæ nūc diffe-
ro, q̄ alijs locis oportuntora sunt. Nūc satis est demōstra-
re, summo īgenio uiros attigisse ueritatē ac pene tenuisse
nisi eos retrorsum fucata prauis opiniōibus cōsuetudo ra-
puisset, q̄ & deos alios eē opinabant, & ea quæ in usum ho-
minis Deus fecit, tanq̄ sensu prædita essent, pro dijs ha-
benda, & colenda credebant.

De testimonijs pphetarū & ph̄lorū, & de testimonijs Cotta
pontificis, Trismegisti, & decē Sibyllis. Cap. VI.

Vnc ad diuina testimonia trāseamus, sed pri-
us unū proferā, quod est silē diuino, & ob ni-
miam uetustatē, & q̄d is quem noīabo, ex ho-
minibus inter deos relatus est. Apud Cice-
ronē C. Cotta pontifex disputās contra stoicos de reli-
giōibus, & de uarietate opiniōum, quæ solēt esse de dijs,
ut more academicorū oīa faceret incerta, q̄ncq̄ fuisse Mer-
curios ait, & enumeratis per ordinē quatuor, quātum fu-
isse eū, a q̄ Argus occisus sit, ob eāq̄ cām in Ægyptū pro-
fugisse, atq̄ Ægyptijs leges, ac literas tradidisse. Hunc
Ægyptij Thoth appellant, a q̄ apud eos primus anni sui
mēsis. i. septēber nomē accepit. Idē oppidum cōdidit, q̄d
etiam nunc græce uocat̄ ἐρμόπολις, & scitæ seruant, & co-
lunt eū religiose. Qui tametsi hō fuerit antiquissimus tñ
& instructissimus oī genere doctrinæ, adeo, ut ei multa-
rū rerū, & artū scia Trismegistocognomē īponerent. Hic

scripsit libros, & quidem multos, ad cognitionem diuinarum
rerum pertinentes, in quibus maiestatem summi, ac singularis dei
asserit, hisdemque nominibus appellat, quibus nos deum & patrem.
Ac ne quod nomen eius reuereretur, ἀνώνυμον .i. sine nomine esse
dixit, eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipsam scilicet uni-
tatem. Ipsius haec uerba sunt. ὁ δὲ θεὸς, εἶς, ὁ δὲ εἶς ὀνόματός ἐστι
προσδέεται, ἐστὶ γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος. .i. Deus autem unus, unus autem nomine
non eget, est enim quod est sine nomine. Deo igitur nomen non est, quia
solus est, nec opus est proprio uocabulo, nisi cum discrimen ex-
igit multitudo, ut unamquamque personam sua nota, & appellati-
one designes. Deo autem quia spiritus unus est, proprium nomen est
Deus. Superest de responsis, carminibusque sacris testimo-
nia, quae sunt multo certiora, proferre. Nam fortasse ista, contra
quae agimus, nec poetis putant esse credendum, tamquam uana fin-
gentibus, nec philosophis qui errare potuerunt, quia & hi homines fu-
erunt. M. Varro, quo nemo unquam doctior, ne apud graecos
quidem, nec apud latinos uixit, in libris rerum diuinarum, quae
ad C. Caesarem scripsit pontificem maximum, cum de quide-
cim uiris loqueretur, sibyllinos libros ait non fuisse unius Si-
byllae, sed appellari uno nomine sibyllinos, quod omnes foeciae uates
Sibyllae sunt a ueteribus nuncupatae, uel ab unius Delphi-
dis nomine, uel a consilijs deorum denuntiandis. στρονᾶ enim deos
non θεός & consilium non βουλήν sed εὐλήν appellabant aolico
genere sermonis. Itaque Sibyllam dictam esse quasi θεοβούλην. Cae-
terae Sibyllae decem numero fuisse, easque omnes enumeravit sub
authoribus, quae de singulis scriptarunt. Primam fuisse de Per-
sis, cuius mentionem fecerit Nicolaus, quae res gestas Alex. Mace-
donis scripsit. hanc Libycam, cuius meminit Euripides in Lamiae prologo.

Tertiam Delphicam, de qua Chrysippus loquitur in eolibro, quæ de diuinatione composuit. Quartam Cumeam in Italia, quæ Næuius in libris belli punici, Piso in analibus nominat. Quintam Erythræam, quæ Apollodorus Erythræus affirmat suam fuisse ciuem, Eamque Græcis Ilium pentibus uaticinatam, & perituram esse Troiam, & Homerum mendacia scripturum. Sextam Samiam, de qua scripsit Eratosthenes in antiquis annalibus Samiorum reperisse scriptum. Septimam cumanam nomine Amalthæam, quæ ab alijs Demophile, uel Herophile, nominatur, eamque nouem libros attulisse ad regem Tarquiniū Priscum, ac pro eis trecentos philippæos postulasse. Regemque asportatum pretij magnitudinem, & derisisse mulieris insaniam, illam in conspectu Regis tres combussisse, ac pro reliquis idem pretium postulasse. Tarquiniū multo magis mulierem insanire putasse. Quæ denuo tribus alijs exustis, cum in eodem pretio perseveraret, motum esse regem, ac residuos trecentis aureis emisse, quorum postea numerus sit auctus, capitolio resecuto, quod ex omnibus ciuitatibus & italicis & græcis, & præcipue erythræis coacti, allati que sunt Romam, cuiusque Sibyllæ nomine fuerunt. Octauam Helleponticam in agro Troiano natam, uico Marpessocirca oppidum Gergithium, quæ scribit Heraclides ponticus Solonis & Cyri fuisse temporibus. Nonam Phrygiam, quæ uaticinata fit Ancyra. Decimam Tiburtem, nomine Albunam, quæ Tiburi colitur, ut dea, iuxta ripas Anienis, cuius in gurgite simulachrum eius inuentum esse dicunt, tenens in manu librum. Cuius sacra senatus in capitolium transtulerit. Harum omnium Sibyllarum carmina & ferunt, & habentur.

præterquam cumeæ, cuius libri a Romanis occuluntur, nec eos ab ullo, nisi a quoddecim uiris inspicere fas est. Et sunt singularum singuli libri, qui, quia Sibyllæ nomine inscribuntur, unius esse creduntur, suntque confusi, nec discerni, ac suum cuique assignari potest, præter erythræam, quæ & nomē suum carmini uerum inseruit, & Erythræam se nominatum iri prælocuta est, cum esset orta Babyloniam, sed & nos confusæ sibyllam dicemus, sicubi earum testimonij fuerit abutendum. Omnes igitur hæc Sibyllæ unum deum prædicant, maxime tamen erythræa, quæ celebrior inter cæteras ac nobilior habetur, siquidem Fenestella diligentissimus scriptor de .xv. uiris dicens ait. Restituito capitolio retulisse ad senatum C. Curionem cons. ut legati Erythras mitterentur, qui carmina Sibyllæ conquisita Romam deportarent. Itaque missos esse P. Gabiniū. M. Octaciliū L. Valerium, qui descriptos a priuatis uersus circa mille Romam deportarunt, idē supra ostendimus dixisse Varronem. In ijs ergo uersibus, quos legati Romam attulerunt, de uno Deo hæc sunt testimonia.

ἕἰς θεὸς ὅς μόνος ἐστὶν ὑπερ μέγαν ἀκέντητος. Id est, Unus Deus, qui solus est excedens omnem magnitudinem increatus. Hunc esse solū deū, sūmū, qui cælū fecerit lumibusque distinxerit.

ἀλλὰ θεὸς μόνος ἕἰς πανπέριστατος, ὅς πεποίηκεν

οὐρανὸν ἡλιὸν τε καὶ ἀστέρας, ἠδὲ σελήνην,

καρποφόρον γαῖαν τε, καὶ ὕδατος δίψματα πότου. Hoc est, Sed

Deus solus unus eminentissimus, qui fecit cælū, solēque, & stellas, & lunā, fructiferamque terrā, & aquæ maris fluctus, Qui quoniam solus sit ædificator mundi, & artifex rerū,

C

DE FALSA RELI.

uel quæ in eo sunt solum coli oportere testatur.

αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα σέβεισθ' ἡγήτορα κόσμου,

ὅτι μόνος ἐστὶ αἰὶα καὶ ἐξ αἰῶνος ἔτυχεν. Id est, Ipsum, qui solus est, colite principem mūdi, q̄ solus est in seculū, atq̄ a seculo fuit. Item alia Sibylla, quæcunq̄ est, cum perferre se ad homines Dei uocem diceret, sic ait.

εἷς μόνος ἐμὶ θεός. καὶ ἕνκ ἐστὶ θεός ἄλλος .i. Solus em̄ Deus sum, & non alius. Exequerer nunc testimonia cæterarum, nisi & hæc sufficerent, & illa oportunioribus locis reseruarem. Sed cum defēdamus causam ueritatis apud eos, q̄ aberrantes a ueritate falsis religionibus seruiunt, q̄d genus p̄bationis aduersus eos magis adhibere debemus, q̄ ut eos deorū suorum testimonijs reuicamus.

De testimonijs Apollinis & deorū. Cap. VII.

Pollo enim, quem præter cæteros diuinum maximeq̄ fatidicum existimant, Colophōe respondens, quod Delphis credo emigrauerat, amenitate ductus Asiae, quærenti cuidā quis esset, aut quid esset omnino Deus, respondit uiginti & uno uersibus. Quorum hoc principium est

αὐτοφύνης ἀσίλακτος ἀμύτωρ ασυφέλικτος

οὐνομα μηδὲ λόγῳ χωρῶνμενον ἐν πυρὶ ναίων.

τουτὶ θεός μικρὰ δὲ θεοῦ μεγίστ' ἄγγελοι ἡμεῖς.

Hoc est,

Ex se ortus nō edoctus sine matre concussus nomen ne uerbo q̄dem capiendū, in igne habitās. hoc Deus est: modica aut̄ dei portio angeli nos. Nunq̄d potest suspicari de Ioue esse dictū, q̄ matrē habuit, & nomen: Quid q̄d Mercurius ille ter maximus, cuius supra mētione feci, nō mō

ἑκείνω, ut Apollo, sed ἀπάτωρα quoque appellat Deū, quod origo illi non sit aliunde. Nec enim potest ab ullo generari, qui ipse uniuersa generauit. Satis (ut opinor) & arguentis docui, & testibus confirmauit, quod pro se satis clarum est, Vnum esse regem mundi, unum patrem, unum deum. Sed fortasse querat aliquis a nobis idem illud, quod apud Ciceronem querit Hortensius. Si Deus unus est, quare esse beata solitudo querat: tanquam nos, qui unum esse dicimus, desertum ac solitarium esse dicamus. Habet enim ministros, quos uocamus nuncios. Et est illud uerum, quod dixisse in exhortationibus Seneca supra retuli, genuisse regni ministros Deum. Verum hi neque dii sunt, neque deos se uocari, aut coli uolunt, quippe qui nihil propter iussum, ac uoluntatem Dei faciunt. Nec tamen illi sunt, qui uulgo coluntur, quorum & exiguus, & certus est numerus. Quod si cultores deorum ipsos eos se colere putant, quos summi Dei ministros appellamus, nihil est quod nobis faciunt inuidiam, quod unum dicimus multos negemus. Si eos multitudo delectat, non duodecim dicimus, aut trecentos sexagintaque (ut Orpheus) sed innumerabiles esse arguimus eorum errores in diuersum, qui tam paucos putant. Sciant tamen quo nomine appellari debeant, ne Deum uerum uiolent, cuius nomen exponunt, dum pluribus tribuunt. Credant Apollini suo, quod eodem illo responso, ut Ioui principatum, sic etiam ceteris diis abstulit nomen. Tertius enim uersus ostendit Dei ministros, non deos, uerum angelos appellari oportere. De se quidem ille mentitus est, quod cum sit e numero daemonum, Angelis se Dei aggregauit, denique in alijs responsis daemone se esse confessus est. Nam cum interrogaretur

DE FALSA RELI.

quomodo sibi supplicari uellet, ita respondit

πάνσοφει πικροδιδάκτ' ἐπιλοίσροφει μέκλυθι δαίμων Id est, Omnia sapiens, oīa doctē, qui per cuncta uersaris exaudi dæmon. Item rursus preces in Apollinem Smyntheum rogatus exprimeret, ab hoc uersu exorsus est.

ἀρμονίη κόσμου φαειφῶρε καὶ σεφὲ δαίμων

Id est, Conuentus mundi lucifer & sapiēs dæmon. Quid ergo superest, nisi ut sua confessiōe uerberibus ueri Dei ac pœnæ subiaceat sempiternæ. Nam in alio responso ita *δαίμονες οἱ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον* (dixit, *ἀνάμαστοι δάμανται ὑπαι μάστιγι θεοῦ.* .i. Dæmones qui uētitant circa terrā & circa pontum indefessi, domantur sub flagello Dei. De utriusq; generibus in .ij. li. differemus. Interim nobis sat est, quod dum se honorare uult, & in cœlo collocare, cōfessus est, id quod res se habet, q̄modo sit appellandi, q̄ Deo assistunt. Retrahant ergo se hoīes ab erroribus, & abiectis religionibus prauis, parentē suum, dominumq; cognoscant, cuius nec uirtus existiari potest nec magnitudo perspici, nec principium cōprehendi, cū ad illum mentis humanæ intentio, & acumen, & memoria peruenerit quasi subactis, & consumatis om̄ibus uis subsistit, hæret, deficit, nec est aliquid ulterius, quo p̄gre di possit, uerū quia fieri non potest, quin id, q̄d sit, aliquñ esse cœpit, cōsequens est, utqñ nihil ante illū fuit, ipse añ oīa ex se ipso sit procreatus, ideoq; ab Apolline *αὐτοφυής*, id est, ex se ortus, a Sibylla *αὐτογενής*, id est, ex se genitus, & *ἀγένητος*. .i. īgenitus, & *ἀπόιητος*. .i. nō factus nominat, q̄d Seneca uir acutus in exhortationibus uidit. Nos, inquit,

aliunde pendemus. Itaq; ad aliquē perspicimus, cui quod est optimum in nobis, debeamus, Alius nos edidit, alius instruxit, Deus ipse se fecit.

Quod deus sine corpore sit, nec sexu ad procreandum
egeat. Cap. VIII.

Is igitur tot & tantis testibus comprobatur, unius dei potestate, ac providentia mundū gubernari, cuius uim, maiestatemq; tantam esse dicit in Timæo Plato, ut eam neq; mente concipere, neq; uerbis enarrare quisq; possit ob nimiam eius, & inestimabilem potestatem. Dubitet ergo aliquis, an quicquam difficile, aut impossibile sit Deo, qui tanta tamq; mirifica opera providentia excogitauit, uirtute constituit, ratione perfecit, nunc autē spiritu sustentet, potestate moderetur, incogitabilis, ineffabilis, & nulli alij satis notus q̄ sibi. Vnde mihi de tanta potestate sapius cogitanti, qui Deos colunt, interdum uideri solent tam caeci, tam incogitabiles, tam excordes, tam non multū a multis animalibus differentes, qui credant eos, qui geniti sunt maris, ac foeminae coitu, aliquid maiestatis, diuinæq; uirtutis habere potuisse, cum Sibylla Erythraea dicat,

ὁ δὲ θεὸς ἄνευ γυναικὸς

ἐκ μητρὸς μητροῦ τὸ θεὸς τετυπαμένον ἔϊναι. i. Non potest ex uirtu femine & matrice Deus formatus esse. Quod si

est uerū, sicuti est, apparet Hercule, Apollinē, Liberū, Mercuriū, Iouēq; ipsum cū cæteris hoies fuisse, qñ sunt ex duobus sexibus nati. Quid ē autē tam remotū a deo, q̄ id opus, qd ipse ad ppagandā sobolē mortalibus tribuit.

C iiij.

DE FALSA RELI.

& quod sine substantia corporali nullum potest esse. Dii ergo si sunt immortales, & aeterni, quod opus est altero sexu: nimirum ut generentur, ipsa progenie quae id opus est, cum successione non egeant, qui futuri sunt semper? Nam profecto in hominibus, ceterisque animantibus diuersitas sexus & coitio, & generatio nullam habet aliam rationem, nisi ut omnia genera uiuentium, quando sunt conditione mortalitatis obitura, mutua possint successione seruari. Deo autem, qui est sempiternus, neque alter sexus, neque successio necessaria est. Dicit aliquis, ut habeat, uel ministros, uel in quos ipse possit dominari. Quid igitur opus est sexu foemineo, cum Deus, qui est omnipotens, ut uocatur, sine usu, & opera foeminae possit filios procreare? Nam si quibusdam minutis animalibus id praestitit, ut sibi e folijs natos e suauibus herbis ore legant, cur existit aliquis ipsum Deum nisi ex permistione sexus alterius non posse generare? Illos igitur, quos imperiti & insipientes tanquam deos & nuncupant, & adorant, nemo est tam inconsideratus, qui non intelligat fuisse mortales. Quomodo ergo, inquiet aliquis, Dii crediti sunt? Nimirum quia reges maximi, ac potentissimi fuerunt, ob merita suarum uirtutum, aut munerum, aut artium repertarum, cum chari fuissent ijs: quibus imperitauerant, in memoriam sunt consecrati. Quod si quis dubitet, res eorum gestas, & facta consideret, quae uniuersa tam poetae quam historici ueteres prodiderunt.

¶ De Hercule, & gestis eius, atque ortu eius ex Ioue, & Alcmena, & morte eius. Cap. IX.

Hercules, qui ob uirtutem clarissimus, & qua
 si Africanus inter deos habetur, nonne orbē
 terræ, quem peragrasse, ac expurgasse nar-
 ratur, stupris, libidinibus, adulterijs, inquina-
 uit: nec mirum cum esset adulterio genitus Alcmena.
 Quid tandem potuit in eo esse diuini, qui suis ipse uitijs
 mancipatus, & mares, & fœminas contra omnes leges,
 infamia, dedecore, flagitio affecit: Sed ne illa quidem, q̄
 magna, & mirabilia gessit, talia iudicanda sunt, ut uirtuti-
 bus diuinis tribuenda uideantur. Quid enim tam magni-
 ficum, si leonem, aprumq; superauit, si aues sagittis deie-
 cit, si regium stabulum eggressit, si uirginem uicit, cingu-
 lumq; detraxit, si equos feroces cum domino interemit:
 Opera sunt ista fortis uiri, hominis tamen. Illa enim, quæ
 uicit, fragilia, & mortalia fuerunt. Nulla enim est (ut ait
 orator) tanta uis, quæ non ferro, ac uiribus debilitari, frã-
 giq; possit. At animum uincere, iracundiam cohibere, for-
 tissimi est, quæ ille nec fecit unquam, nec potuit. Hæc q̄
 faciat, non modo ego eum summis uiris comparo, sed si-
 millimum Deo iudico. Vellē adiecisset de libidine, lux-
 uria, cupiditate, insolentia, ut uirtutē eius impleret, quē
 similem Deo iudicabat. Non enim fortior iudicandus est
 qui leonē, q̄ qui uiolentiam, & in seipso inclusam feram
 superat iracundiam, aut q̄ rapacissimas uolucres deiecit,
 q̄ qui cupiditates auarissimas coerces. Aut q̄ Amazonē
 bellatricem, q̄ qui libidinem uincit pudoris, ac famæ de-
 bellatricem, aut qui fimum de stabulo, q̄ qui uitia de cor-
 de suo eggerit, quæ magis sunt pernicioſa, quia domeſti

DE FALSA RELI.

ca & propria mala sunt, q̄ illa, quæ & uitari poterāt, & ca
 ueri. Ex quo fit, ut ille solus uir fortis debeat iudicari, q̄
 temperans est, & moderatus, & iustus. Quod si cogitet
 aliquis quæ sint D ei opera, iam hæc omnia, quæ mirant̄
 homines ineptissimi, ridicula iudicabit. Illa enim non diui
 nis uirtutibus, quas ignorant, sed infirmitate suarum uiri
 um metiuntur. Nam illud q̄dem nemo negauit, Hercu/
 lem non tantum Euristheo seruisse regi, q̄d aliquatenus
 honestum uideri potest, sed etiam ipudicæ mulieri Om
 phale, quæ illum uestibus suis indutum sedere ad pedes
 suos iubebat pensa facientem. detestabilis turpitude, sed
 tanti erat uoluptas. Quid tu, inget aliquis, poetis ne cre
 dendum putas? Quid ni putem? Non enim ista Lucilius
 narrat, aut Lucanus, qui D ijs, & hoibus non peccit, sed
 potissimum qui deorum laudes canebant. Quibus igitur
 credemus, si fidem laudantibus non habemus? Qui hos
 mentiri putat, pferat alios, quibus credamus, authores,
 qui nos doceant, qui sunt isti dii, quomodo? unde orti?
 Quæ sit uis eorum? Qui nūerus? Quæ potestas? Quid
 in his admirabile? Quid cultu dignum? Quid deniq̄ cer
 rius, ueriusq̄ mysterium, nullus dabit. Credamus igitur
 istis, qui non ut reprehenderent, sunt locuti, sed ut prædi
 carent. Nauigauit ergo cum Argonautis, expugnauitq̄
 Troiam iratus Laomedonti ob negatā sibi p filia salute
 mercedem. Vnde quo tpe fuerit, apparet. Idē furore, at
 q̄ insania pcitus, uxorē suam cū liberis interemit, hūc ho
 mines deū putant. Sed Philoctetes eius hæres nō puta
 uit, qui facem supposuit arfuro, qui artus suos, & neruos

cremari, ac dissolui uidit, qui ossa eius, ac cineres in Oeta
mōte sepeliuit, pro quo munere sagittas eius accepit.

De Aesculapio, Apolline, Neptuno, ac Marte, & Ca-
store, Polluce, atq; mercurio. Cap. X.

Aesculapius & ipse non sine flagitio Apollinis natus, quid fecit aliud diuinis honoribus dignum, nisi q̄ sanauit Hippolytum? mortē sane habuit clariorē, quia a Deo meruit fulminari. Hunc Tarquinius de illustribus uiris differēs, ait, incertis parentibus natum, expositū, & a uenatoribus inuentum, canino lacte nutritum, Chironi traditū didicisse medicinam, fuisse autē Messenium, sed Epidauri moratū. Tullius etiā Cynosuris urbe Arcadiæ ait sepultū. Quid Apollo pater eius? Nonne ob amorē, quo flagrabat, turpissime gregem paut alienum, & muros Laomedōti extruxit? cum Neptuno mercede conductus, quæ illi negari potuit impune, ab eoq; primo rex perfidus qcquid cū Dijs pepigisset, didicit abnegare. Idē formosum puerū, & dū amat uiolauit, & dū ludit, occidit. Homicida Mars, & per gratiam cædis crimine ab Atheniēsis liberatus, ne uideretur nimis ferus, & immāis, adulterium cum uenere commisit. Castor & pollux, dum alienas sponfas rapiunt, esse gemini desierunt. Nam liuore iniuriæ concitatus Idas, alterum gladio transfuerberauit, & eosdem poetæ alternis uiuere, alternis mori narrant, ut iam sint nō deorum tantum, sed om̄ium mortalium miserrimi, quibus semel mori non licet, hos tamen Homerus ambos simpliciter (non ut poetæ solent) mortuos esse testatur. Nam cū

DE FALSA RELI.

faceret in muris assidentem Priamo Helenā cunctos græcīa principes cognoscere, solos autem se fratres suos regere, subiecit orationi huiusmodi uersum.

Hæc ait, ast alios retinebat terra sepultos.

Fur ac nebulo Mercurius qd ad famā suam reliquit, nisi memoriam fraudum suarum? Cælo dignus, q̄a palæstrā docuit, & lyram primus inuenit. Liberū patrem ī senatu de orū summæ authoritatis, primæq; esse sententiæ necesse est, quia præter Iouē solus omnium triumphauit, exercitum duxit, Indos debellauit, sed inuictus ille Impator inclytus Maximus ob amorē, ac libidinē turpissimē uictus est. Delatus enim Diā cum semiuiro comitatu, nactus est impudicam mulierem in littore, ac fiducia uictoriæ inclytæ uir esse uoluit, ne nimium mollis esse uideret, atq; illam patris proditricem, fratris interemptricē ab alio relictam, & repudiatam in coniugium sibi uendicauit, & liberam fecit, & cum ea pariter ascendit in cælum. Quid omnium horū pater Iupiter, qui in solenni precatiōe Optimus maximus nominatur? Nonne a prima sua pueritia impius, ac pene paricida deprehenditur? Cum patrē regno expulit, ac fugauit, nec expectauit mortem decrepiti senis, cupiditate regnandī. Et cum paternum solium per uim, per arma cepisset, bello est a Titāibus lacessitus, qd humano generi principium fuit malorum, quibus uictis & pace ī perpetuum comparata, reliquam suam uitam in stupris, adulterijsq; consumpsit. Omitto uirgines, quas imminuit, id enim iudicari solet tolerabile. Amphitryonem ac Tyndarum præterire non possum, quorū domos

dedecore, atq; infamia plenissimas reddidit, istud uero sū
mæ impietatis, ac sceleris, quod regium puerū rapuit ad
stuprum. Parum enim uidebatur, si in expugnāda fœmi
narum pudicitia, maculosus, ac turpis esset, nisi etiam sex
ui suo iniuriā faceret, hoc est uerum adulterium, quod
fit contra naturā, hæc qui fecit uiderimus, an maxius, cer
te optimus non est, quod nomē a corruptoribus, ab adul
teris, ab incestis abest, nisi forte nos erramus hoīes, qui ta
lia facientes sceleratos uocamus, ac perditos, oībusq; pœ
nis dignissimos iudicamus. Stultus autē M. Tullius, q C.
Verri adulteria obiecit. Eadem enim Iupiter, quem cole
bat admisit. Qui P. Clodio sororis incestum. At illi opti
mo Maximo eadem fuit & soror & coniunx.

De ipsius Iouis parentibus, & ortu, & uita eius flagiti
osissima, morte, & sepultura. Cap. XI.

Vis est igitur tam excors, qui hunc in celo
regnare putet, qui ne in terra qdem debuit

Nō insulsæ quidam poeta triumphū Cupidi
nis scripsit, q̄ in libro non mō potentissimum
Deorū cupidinē, sed etiā uictorem facit. Enumeratis
enim amoribus singulorum, quibus in potestatē Cupidi
nis, ditionemq; uenissent, instruit pompam, in qua Iupiter
cū cæteris Dijs ante carrū triumphātis ducit cathenatus.
Eleganter id quidem dicitur a poeta figuratū, sed tamen
non multum distat a uero. Qui enim uirtutis est expers,
q̄ cupiditatibus, ac libidinibus malis uincit, nō Cupidini
(ut ille fixit) sed morti subiectus ē sēpitnæ. Sed omittam⁹
de moribus dicere rē cōsiderēus, ut itelligāt hoīes ī qbus

*Cupido filius
ueneris & Junonis
est deus amoris*

IVX DE FALSA RELI.

Pia filia fuit
proxi + u
sozoz + u
in faceret
males non
facio non
obp 82

Thetis dicitur
filia pponit
non pponit
vela
in uirgines
fuit de qua
respouit fuit
maioris p
suo futurum
quidam ex illa
natus esset
et primus in eo
prudencia non Dei
cui nisi Themis
futura dixisset
ipse nesciret
Si autem diuinus
non sit, ne de
us quidem sit, unde
ipsa diuinitas
nominatur, ut ab
homine humanitas.
Deinde conscientia
ibecillitatis, timuit
uti
et maiorem, quod qui
fecit, scit utique
profecto non esse se
maximum, quando
quidem potest aliquid
maius existere.
Idem per stygiam
paludem factissime
iurat.
Vna superstitio,
superis quæ reddita
diuis,
Quæ est ista supstitio?
aut a quo reddita
est? Ergo aliqua

Thetis dicitur
filia pponit
non pponit
vela
in uirgines
fuit de qua
respouit fuit
maioris p
suo futurum
quidam ex illa
natus esset
et primus in eo
prudencia non Dei
cui nisi Themis
futura dixisset
ipse nesciret
Si autem diuinus
non sit, ne de
us quidem sit, unde
ipsa diuinitas
nominatur, ut ab
homine humanitas.
Deinde conscientia
ibecillitatis, timuit
uti
et maiorem, quod qui
fecit, scit utique
profecto non esse se
maximum, quando
quidem potest aliquid
maius existere.
Idem per stygiam
paludem factissime
iurat.
Vna superstitio,
superis quæ reddita
diuis,
Quæ est ista supstitio?
aut a quo reddita
est? Ergo aliqua

potestas maxima est, quæ peierantes deos puniat, quæ
 tanta formido est paludis infernæ, si sunt immortales?
 quid metuunt eam, quam uisuri non sunt, nisi quos mo-
 ri necesse est? Quid igitur homines oculos suos in cœ-
 lum tollunt? quid per superos deierant, cum ipsi supi ad
 inferos deuoluantur? ibiq; habeant quod uenerentur, &
 adorent. Illud uero quale est, esse fata, quibus dñj omnes
 & ipse Iupiter pareat, si Parcarū tanta uis est, ut plus posse
 sint q̄ cœlestes uniuersi, quāq̄ ipse rector, ac dominus,
 cur non illæ potius regnare dicantur, quarum legibus, ac
 statutis parere omnes deos necessitas cogit? Nūc cui du-
 bium est, quin is, qui alicui rei obsequitur, maximus non
 sit? nam si sit, non accipiat fata, sed faciat. Nunc ad illud
 quod omiseram, redeo. In una utiq; sola fuit continētior,
 cum eam deperiret, & non uirtute aliqua, sed metu suc-
 cessoris. Quæ fortitudo utiq; eius est? qui sit mortalis, &
 imbecillus, & nihili. quippe qui potuit & tunc, cum nasce-
 retur, extingui, sicut frater eius ante genitus extinctus est,
 qui si uiuere potuisset, nunquam minori concessisset im-
 perium. Ipse autem furto seruatus, furtiq; nutritus, *Zeus*
 siue *Ζην* appellatus est, non, ut isti putant, a feruore cœles-
 tis ignis, uel q̄ uitæ sit dator, uel q̄ animātibus inspiret ani-
 mas, quæ uirtus solius dei est (quam enim possit inspira-
 re animam, qui ipse accipit aliunde?) sed quod primus ex
 liberis Saturni maribus uixerit. Potuerunt igitur homi-
 nes aliū deum habere rectorē, si Saturnus nō fuisset ab ux-
 ore delusus? At em̄ poetæ ista finxerunt. Errat quisquis
 hoc putat, Illi em̄ de hoibus loquebantur, sed ut eos orna-

DE FALSA RELI.

rent, quorum memoriam laudibus celebrabant, deos esse dixerunt. Itaque illa potius ficta sunt, quae tanquam de dijs,

*Danae filia fuit
a Jove concepta
in imbre delapsa
Jove spectante
aureos numos
ut poete fabulantur
f. q. fabulam
Cantantur h
inter q. q.*

non illa, quae tanquam de hominibus locuti sunt, quod clarum fiet exemplo, quod afferemus, Danaen violaturus Iupiter aureos numos largiter in sinum eius infudit. Haec stupri merces fuit. At poetae, qui quasi de deo loquebantur, ne auctoritatem creditae maiestatis infringere, finxerunt

*Catamitus
ipse puer
Jove quo quibus
virtus h
in aedem
git*

ipsum in aureo imbri delapsum, eadem figura, qua imbres ferreos dicunt, cum multitudinem telorum, sagittarumque describunt. Rapuisse dicitur in aquila Catamitum poeticus color est, sed aut per legionem rapuit, cuius in-

*Europa filia fuit
a Jove concepta
in tauro
f. q. fabulam
Cantantur h
inter q. q.*

ligne aquila est, aut navis, in qua est impositus, tutelam habuit in aquila figuratam, sicut taurum figuratum cum rapuit, & transiit Europam, eodem modo convertisse in

*Io filia Jovis
a Jove concepta
in tauro
f. q. fabulam
Cantantur h
inter q. q.*

bovem traditur Io Inachi filiam, quae, ut iram Junonis effugeret, ut erat iam setis obsita, iam bos transisse dicitur mare, in Aegyptumque venisse, atque ibi recepta pristina forma dea facta, quae nunc Isis vocatur. Quo igitur argumento

probari potest: nec Europam in tauro sedisse, nec Io factam bovem: quod certus dies habetur in fastis, quo Isidis navigium celebratur. Quae res docet non transisse illam sed navigasse. Igitur qui sapere sibi videntur, quia intelligunt vivum, terrenumque corpus in caelo esse non posse,

totam Ganymedeam fabulam pro falso repudiant, nec sentiunt in terra id esse factum, quia res, ac libido ipsa terrena est. Non ergo res gestas ipsas finxerunt poetae, quod si facerent, essent transmississimi, sed rebus gestis addiderunt quendam colorem. Non enim obrectantes illa dicebant, sed oma-

re cupientes. Hinc homines decipiuntur, maxime dū hęc omnia ficta esse arbitrantur a poetis, colunt quod ignorant, nesciunt q̄ sit poeticę licentię modus, quousq̄ p̄gre di fingendo liceat, cum officium poetę sit i eo, ut ea, quę gesta sunt uere, in aliquas species obliquis figuratiōibus cum decore aliquo conuersa traducant. Totū autē q̄d referas fingere, id est ineptum esse, & mendacem potius q̄ poetam, sed finxerunt ista, quę fabulosa creduntur. Nū etiam illa, quę de dijs fœminis, deorūq̄ connubijs dicta sunt? Cur igitur sic figurantur, sic coluntur, nisi forte nō tantum poetę, sed & pictores, fictoresq̄ imaginum mentiantur. Si enim hic Iupiter, qui a nobis dicitur Deus, nō is est, qui ex Saturno, & Ope natus est, non oportuit nisi solius simulachrum in templis omnibus collocari. Quid sibi mulierum effigies uolunt? Quid sexus infirmus, in quem si cecidit ipse Iupiter, tum uero ipsi lapides hoīem fatebuntur. Mentitos aiunt esse poetas, & his tamen credunt, imo uero non esse mentitos re ipsa probant. Ita em̄ deorū simulachra confingūt, ut ex ipsa diuersitate sexus, appareat uera esse quę dicunt poetę. Nā quod aliud argumentum habet imago Catamiti, & effigies aqlę, cū ante pedes Iouis ponunt in tēplis, & cum ipso pariter adorantur, nisi ut nefādi sceleris, ac stupri memoria m̄eat i aeternum? Nō igit̄ a poetis totum fictum est. aliquid fortasse traductū, & obliqua figuratiōe obscuratū, quo ueritas inuoluta tegetetur. sicut illud de sortitione regnorū. Aiunt em̄ Ioui cœlū obtigisse, Neptūo mare, iferna Plutōi. cur nō tra potius i sortē tertiā uēit? nisi q̄ i terra res gesta est.

D ij

*Disfiliant interpretari potest populi
auctor*

DE FALSA RELI.

Ergo illud in uero est, q̄ regnum orbis ita p̄titi, fertit̄q̄
sunt, ut orientis imperium Ioui cederet, Plutoni, cui cog
nomen Agefilao fuit, pars occidentis obtingeret. Eo q̄
plaga orientis, ex qua lux mortalibus datur, superior, oc
cidentis autem inferior esse uideatur. Sic ueritatem men
dacio uelauerunt, ut ueritas ipsa persuasioni publicæ ni
hil derogaret. De Neptuni sorte manifestum est, cuius
regnum tale fuisse dicimus, quale M. Antonij fuit infini
tum illud impium, cui totius oræ maritimæ potestatem
senatus decreuerat, ut prædones persequeretur, ac mare
omne pacaret. Sic Neptuno maritima omnia cum insulis
obuenerunt, quomō id probari potest? Nimirū ueteres
historiæ docent, Antiquus auctor Euhemerus, qui fuit
ex ciuitate messana, res gestas Iouis, & cæterorū, q̄ dii pu
tantur, collegit, historiāq̄ contexuit ex titulis, & inscrip
tionibus sacris, quæ in antiquissimis templis habebantur,
maximeq̄ in fano Iouis Thriphylij, ubi auream columnā
positam esse ab ipso Ioue titulus indicabat, in qua colum
na gesta sua perscripsit, ut monimenta essent posteris re
rum suarū. Hæc historiā interpretatus est Ennius, & se
cutus, cuius hæc uerba sunt. Iupiter iperitū Neptuno dat
maris, ut insulis oibus, & quæ loca sunt secus mare omi
bus regnaret. Vera sunt ergo, q̄ loquunt̄ poetæ, sed obtē
tu aliquo, specieq̄ uelata. Potest & mons Olympus poe
tis figuram dedisse, ut Iouē dicerēt cœli regnum esse for
titum, q̄ Olympus abiguum nomē est & mōtis, & cœli.
In Olympo aut̄ Iouē habitasse docet historia eadē, quæ
dicit, eadem tēpestate Iupit̄ in mōte Olympo maximam

*messana uis
fregit fuit
qua p̄lora*

*Olympus nomen
est auloy
uolunt̄ arripit
p̄ impit̄
rota et m̄ta
p̄t̄at̄ uol̄ luri
p̄t̄*

ptem uitæ colebat, & eo ad eū in ius ueniebāt, si quæ res in cōtrouersia erant. Itē si quis quid noui inuenerat, quod ad uitam humanā utile esset, eo ueniebat atq; Ioui ostendebat. Multa in hūc modum poetæ transferunt, non ut in deos mentiantur, quos colunt, sed ut figuris uersicoloribus uenustatem, ac leporem carminibus suis addant, qui aut non intelligunt quō, aut quare quicquid figuretur, poetas uelut mendaces, & sacrilegos insequuntur. Hoc errore decepti & philosophi, quod ea, quæ de Ioue feruntur, minime in deum cōuenire uidebant, duos Ioues fecerunt, unum naturalem, alterum fabulosum. Viderunt ex parte, quod erat uerum, eum scilicet, de quo poetæ loquuntur, hominem fuisse. In illo autem naturali Ioue uulgaris cōsuetudine religionis iducti errauerunt, quod in deum nomen hominis transtulerunt, qui (ut supra diximus) quia solus est, non indiget nomine. Iouem autem illum esse, qui sit ex Ope, Saturnoque natus, negari non potest. Vanam igitur persuasio est eorum, qui nomen Iouis summo deo tribuunt. Solent enim quidam errores suos hac excusatione defendere, quod conuicti de uno deo, cum id negare non possunt ipsum se colere affirmant. Verum hoc sibi placere, ut Iupiter nominetur, quo quid absurdius? Iupiter enim sine contubernio coniugis, filiarumque colitur non solet. Unde quid sit apparet, nec fas est id nomen eo transferri, ubi nec Minerua est ulla, nec Iuno. Quid, quod huius nominis proprietas non diuinam uim exprimit, sed humanam? Iouem enim Iuno necque a iuuando esse dictos Cicero interpretatur. Et Iupiter quod si iuuans pater dicitur, quod nomen in deum minime congruit, quia iuuare hominis est, opis aliquid conferentis in eum, qui sit ali

DE FALSA RELI.

enus, & exigui beneficij. Nemo sic deum precat, ut se ad
 iuuet, sed ut seruet, ut uitam, salutēq; tribuat, quod mul-
 to plus, ac maius est, q̄ adiuuare. Et qm̄ de patre loqui-
 mur, nullus pater dicit filios iuuare, cū eos generat, aut e-
 ducat. Illud em̄ leuius est, q̄ ut eo uerbo magnitudo pa-
 terni beneficij exprimat, quanto id magis incōueniens
 est Deo, q̄ uerus est pater, per quem sumus, & cuius to-
 ti sumus, a quo fingimur, animamur, illuminamur, q̄ no-
 bis uitam impertit, salutem tribuit, uictum multiplicem
 subministrat, non intelligit beneficia diuina, qui se iuuari
 modo a Deo putat. Ergo non imperitus modo, sed etiā
 impius est, qui noīe Iouis uirtutē summæ potestatis im-
 minuit. Quare si Iouem ex rebus gestis, & ex moribus
 hominem fuisse, in terraq; regnasse deprehendimus, sup-
 est, ut mortem quoq; eius inuestigemus. Ennius in sacra
 historia descriptis omnibus, quæ in uita sua gessit, ad ulti-
 mum sic ait. Deinde Iupiter postq̄ terram qn̄quies cir-
 cuiuit, omnibusq; amicis, atq; cognatis suis imperium di-
 uisit, reliquitq; hominibus leges, mores, frumētāq; para-
 uit multaq; alia bona fecit, immortalī gloria, memoriāq;
 affectus sempiterna monimenta suis reliquit, ætate pectu-
 mata in Creta, uitam commutauit, & ad deos abiit. Eum
 q; Curetes filij sui curauerunt, decoraueruntq; eum, & se-
 pulchrū eius est in Creta in oppido Gnoſo, & dicit Vesta
 hanc urbem creauisse, in qua sepulchro eius est inscriptū
 antiq̄uis Irīs græcis ὁ ζευς τῶ κρηνοῦ, id ē latine, Iupiter Satur-
 ni. Hoc certe nō poetę tradūt, sed antiq̄æ reſ scriptores,
 quæ adeo uera sūt, ut ea sibyllis & sib⁹ cōfirmēt, q̄ sūt tales

*alia exemplaria
 q̄ p̄sumpta*

*Curetes p̄p̄
 Gnoſo
 Gnoſo uel q̄
 in Creta*

Δαίμονες ἀψύχουσ κούρα ἐίλωλα καμόντων
 ὧν κρήνη κούρη ματάφουσ ἠδύμοσοσ ἴχα.

Id est, Dæmones inanimes cadauerum fimiſachra mortuorum, quorū Creta ī iactantiā ſepulchra miſera habet. Cicero de natura deorū cū tres Ioues a theologis nominari diceret, ait tertium fuiſſe Cretenſem Saturni filium, cuius in illa inſula ſepulchrum oſtenditur. Quomodo igitur poteſt Deus alibi eſſe uiuus, alibi mortuus, alibi habere templum, alibi ſepulchrum? Sciāt ergo Romani ea pitolium ſuum. i. ſummum caput religionum ſuarū publicarum, nihil eſſe aliud q̄ inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrem, qui ante regnauit, & qui forte ſe plus habebat in ſe, quod ex coitu tantorum elementorum genitus eſſe dicatur. Videamus qd in eo fuerit Deo dignum. In primis illud, quod aureum ſeculum narratur habuiſſe, q̄ iuſtitia ſub eo fuerit in terra. Teneo aliquid in eo, quod in eius filio non fuit. Quid enim tam conueniens Deo, q̄ iuſtum regimen ac pium ſeculum? Sed cum eadem ratione natum eſſe cogito, non poſſum putare deum ſummum, q̄ uideam eſſe aliquid antiquius, cœlū ſcilicet, atq; terram. At ego Deum quaero, ultra quē nihil eſt omnino, q̄ fons, & origo ſit rerum. Hic ſit neceſſe eſt, qui cœlū ipm cōdidit, terrāq; fundauit. Saturnus autē ſi ex his natus eſt (ut putat) quē admōm poteſt deus eſſe principalis, q̄ alijs ortū ſuū debet? Aut q̄s p̄fuit mūdo, an q̄ Saturnus gignere? Sed hoc poeticū eſt (ut dicebā paulo ante) figmētū, nec em fieri poterat, ut elemēta iſēſibilia, tātoq; ituallo ſepata, ī unū coirēt, ac filiū p̄crearēt, aut is q̄ natus

DE FALSA RELI.

esset, non potissimū genitoribus similis existeret, sed eā formam gereret, quam parentes sui non habebant. Quæramus ergo quid ueritatis sub hac figura lateat. Minutius fœlix in eo libro, qui Octavius inscribitur, sic argumentatus est, Saturnū, cū fugatus esset a filio, in Italiamq; uenisset, Cœli filium dictum, q̄ soleamus eos, quorum uirtutem miremur, ad eos, qui repentine aduenerint, de cœlo cecidisse dicere, Terræ autem, q̄ ignotis parētibus natos terræ filios nominemus. Sunt hæc quidem similia ueri, non tamen uera, quia cōstat etiam tunc, cum regnaret, ita esse habitum. Potuit & sic argumentari. Saturnū, cum potentissimus rex esset, ad retinendam parentum suorum memoriam, nomina eorum cœli & terræq; indidisse, cū hæc prius alijs uocabulis appellarentur, qua ratione & montibus, & fluminibus nomina sunt imposita. Neq; em̄ cum dicunt poetæ de progenie Atlantis, aut Inachi fluminis, id potissimū dicunt, homines ex rebus sensu carentibus, potuisse generari, sed eos utiq; significāt, qui nati sunt ex ijs hominibus, qui uel uiui, uel mortui, nomina mōtibus aut fluminibus indiderunt. Nam id apud ueteres, maximeq; græcos usitatum fuit, Sic Maria eorum traxisse nomina accepimus, qui deciderant in ea, ut Aegæum, Icarium, Helleponticum, & in Latio Auentinus uocabolum monti dedit, in quo sepultus est. Tyberinus uel Tyberis amni, in quo mersus est. Non ergo mirandum, si nomina eorum cœlo, terræq; attributa essent, qui reges genuerūt potentissimos. Apparet ergo non ex cœlo natū esse, quod fieri non potest, sed ex eo homine, cui nomē Vrano fuit,

Legendo off. ex p. 1. et 2. 04

*Atlas uocabulum est
montis fluminis et
uiri præcipue
nomine est regis
argyrorum et
fluminis harye*

*Ergo uocabulum
dedit est ab
de rege qui in ea*

ponitur Johanne ab yfano de doli filio

quod esse uerum Trismegistus author est, qui cum diceret admodum paucos extitisse, in quibus esset perfecta doctrina, in his Uranum, Saturnum, Mercurium cognatos suos nominauit. Hæc ille quia ignorauit, alio traduxit historiam, qui quomodo potuerit argumentari, ostendi, nunc dicam quomodo, ubi, a quo sit hoc dictum, Non enim Saturnus hoc, sed Iupiter fecit, in sacra historia sic Ennius tradit, Deinde Pantum deducit in montem, qui uocatur cœli stella, Postquam eo ascendit, contemplatus est late terras, ibique in eo montem aram creat cœlo. Primusque in ea ara Iupiter sacrificauit, in eo loco suspexit in cœlum, quod *ὀυρανὸς* nominatur, idque quod supra mundum erat, quod æther uocatur, de sui auis, nomine cœlo nomen indidit, idque Iupiter, quod æther uocatur, placans primum cœlum nominauit, eamque hostiam, quam ibi sacrauit, totam adoleuit. Nec hic tantum sacrificasse Iupiter inuenitur. Cæsar quoque in arato refert, Aglaosthenem dicere, Iouem cum ex insula Naxo aduersus Titanas proficisceretur, & sacrificium faceret in litore, aquilam ei in auspiciu aduolasse, quam uictor bono omine acceptam tutelæ suæ subiugarit. Sacra uero historia & ante consedisse illi aquilam in capite, atque illi regnum portedissee testatur, cui ergo sacrificare Iupiter potuit, nisi cœlo auis, quem dicit Euhemerus in oceano mortuum, & in oppido Aulatia sepultum.

Quomodo stoici figmenta poetarum ad philosophicam transferant rationem. Cap. XII.

q Vonjam ^{apertius} reuelauimus ^{supra} mysteria poetarum, & Saturni ^{quod} paretes ^{supra} inuenimus, ad uirtutes eius, & facta ^{supra} redeamus. Iustus in regno fuit. Primum ex

E

DE FALSA RELI.

hoc ipso iam deus non est, quod fuit. Denique quod ne iustus quidem fuit, sed impius non modo in filios, quos necavit, uerumetiam in patrem cui dicitur abscidisse genitalia, quod forsitan uere acciderit. Sed homines respectu elementi, quod dicitur coelum, totam fabulam explodunt tanquam ineptissime fictam, quam tamen stoici (ut solent) ad rationem physicam conantur traducere, quorum sententiam Cicero de natura deorum differens posuit. Coelestem inquit, altissimam, aetheriamque naturam, id est igneam, quae per sese omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quae coniunctione alterius egeret ad procreandum, quae

*in ista filia facta
in dea uirginitate
non quodammodo
ita est, ut in
tempore corpore
sic uirginitas
non potest dici
uigil. ut uirginitas
ignis in corpore
tempore uigil
dicitur alia
fuit uirginitas
sapiens*

ratio in uestem potuit conuenire, si mas diceretur. Idcirco enim uirginem putant Vestam, quia ignis inuolabile sit elementum nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quae arripuerit, absumat. Ouidius in fastis.

Nec tu aliud Vestam quam uiuam intellige flammam,

Nataque de flamma copora nulla uides.

Iure igitur uirgo est, quae semina nulla remittit,

Nec capit, & comites uirginitatis amat.

Vulcano quoque id potuit ascribi, qui quidem putatur ignis, & tamen poetae non assenserunt. Potuit & soli, in quo est natura, & causa gignentium, nam sine solis igneo calore, neque nasci quicquam, neque augeri potest, ut nulli elemento magis optis sit genitalibus, quam calori, cuius foetu concipiunt, nascuntur, sustentantur omnia. postremo etiam, si ita sit (ut uolunt) qui magis abscissum esse coelum putet, quam omnino sine genitalibus natum. Nam si per se gignit, non indigebat utique genitalibus, cum Saturnum ipsum procrearet. Si uero haec

*Quibuslibet
Cuiuslibet
in*

^{mutata} ^{factum} ^{reli}
 bunt, & a filio abscissa sunt, ortus rerum, & natura ois in/
^{terris} ^{reli} ^{reli}
 terisset. Quid, quod ipsi Saturno non diuinū modo sen/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 sum, sed humanum q̄q̄ adimunt, cū affirmant esse cū Sar/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 turnum, q̄ cursum, & cōuersionem spaciōrū, & temporū
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 continet. Eumq̄ gr̄ce id ipsum nomē habere, κρόνος em̄
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 dicitur, quod est idem, q̄d κρόνος, id est spacium tēporis,
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 Saturnus em̄ est appellatus, q̄ saturēt annis. Hæc Cicero
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 nis uerba sunt expone ntis sententiam stoicorū, quæ q̄ ua/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 na sit, cuius intelligere p̄optissimū est. Si em̄ Saturnus
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 cœli est filius, quomodo potuit aut tempus a cœlo gigni,
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 aut cœlum a tēpore abscidi, aut postea tempus impio spo/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 liari a filio Ioue? A ut quō Iupiter natus est ex tempore,
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 aut q̄bus ānis saturari possit æternitas, cui nullusest finis?

Quomodo poetæ, & historici stoicorum interpretati/
 ones de Ioue, & Saturno, & alijs dijs uanas, & inanes
 ostendant. Cap. XIII.

^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 Ergo uanae sunt istæ ratiōes philosophorū,
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 quid superest nisi ut uere factum esse creda/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 mus, id est hominem ab homine abscissum.
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 nisi forte aliquis existimet Deū fuisse, qui timuit cohæ/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 redem, cū si quid diuinitatis habuisset, nō patris genitalia
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 debuerit amputare, sed propria nelupiter nasceretur, qui
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 eum regni possessione priuauit. Idē tororē suam Rheam
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 quā latine Opem dicimus, cū haberet uxorem, respōso
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 ueritus esse dicit mares liberos educare, q̄ futurū eēt, ut a
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 filio pelleret. quā rē metuens natos sibi filios nō utiq̄ de/
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 uorabat (ut serūt fabulæ) sed necabat, quanq̄ scriptum sit
^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli} ^{reli}
 in historia sacra, Saturnum & Opē, ceterosq̄ tunc homi
E ij

DE FALSA RELI.

nes humanam carnem solitos esitare. Verum primum Iouem leges hominibus, moresq; condentē, edictio prohibuisse, ne liceret eo cibo uesci, quod si uerū est, quæ potest in eo fuisse iustitia? Sed fictum sane putēus Saturnū filios deuorasse, modo cum aliqua ratione. Nunc iccirco, quod ait uulgus, comedisse filios suos eū, qui extulerit, sepulturæq; mandauerit. Ops aut cum Iouem peperisset subtraxit infantem, eūq; nutriendum furtim misit in Cretam. Rursum imprudentiam reprehēdam necesse est, Cur

*Josephus populi
in esat in re
qui ad
aliquid dicit
et hinc
deus
in solent
audire
Cymbalis
Cymbalis
Cymbalis*

em respōsum ab alio potius accepit? Cur in cœlo cōstitutus, quæ gerebantur in terra non uidebat? Cur eum Corybātes cymbalis sefellerūt? Postremo cur extitit aliqua uis potentior, aut maior, quæ illius uinceret potestatem? Nimirū senex a iuvene facile uictus est, ac spoliatus impio. Fugit expulsus, & in Italiam nauigio uenit, cum errasset diu, sicut Ouidius in fastorum libris refert.

*Ouidius
Cetero fastorum*

Causa ratis superest, thuscum rate uenit ad annem, Ante pererrato falcifer orbe Deus.

Hunc errantem, atq; inopem Ianus excepit, cuius rei argumenta sunt numi ueteres, in quibus est cū duplici frōte Ianus, & in altera parte nauis, sicut idē poeta subiecit.

Idem

At bona posteritas puppim formauit in ære, Hospitis aduentum testificata Dei.

Omnes ergo non tantum poetæ, sed historiarum quoq; ac rerū antiquarū scriptores, hominē fuisse cōsentiant, quæ res eius in Italia gestas memoriæ prodiderūt, græci Diodorus, & Thallus, Latini Nepos, & Cassius, & Varro. Nam cum agresti quodam more in Italia uiueretur,

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis ^{Sy 34 fuit in otano}

Composuit, legesq; dedit, Latiumq; uocari

Maluit, his quoniam tutus latuisset in oris.

Censet ne aliq; Deū esse, q; pulsus est, qui fugit, qui latet.

nemo tā stultus est, qui em fugit, aut latet, & uim

& mortem timeat necesse est. Orpheus, qui temporibus

eius recentior fuit, aperte Saturnum in terra, & apud ho-

mines regnasse commemorat.

πρωτισοο μεν, αναιεσ επιχθονι οπ κρονος ανδρω.

Ex de κρονου γενετ αυτος αναιε μερασ ευρωπα ζευσ. Id est,

Primus quidem regnator erat terrestrium Saturnus ui-

rorum, ex Saturno aut genitus est ipse rex magnus, & la-

te cuncta intuens Iupiter. Item Maro noster,

Aureus hanc uitā in terris Saturnus agebat, & alio loco,

Aureaq; (ut perhibent) illo sub rege fuere

Sæcula, sic placida populos in pace regebat.

Neq; superius dixit in cælo egisse uitam, neq; inferius su-

peros in pace rexisse. Vnde apparet illum regē fuisse ter-

renum, quod alibi a pertius declarat,

A urea condet

Sæcula, quæ rursus latio regnata per arua

Saturno quondam, Ennius quidem in Euhemero

nō primum dicit regnasse Saturnū, sed Vranū patrē. Inir-

tio, inqt, primus in terris Impium summū Vranus habu-

it, is id regnū una cū fratribus suis instituit, atq; parauit.

Nō magna dissentio, siqdem maximorū authorum de fi-

lio, ac patre dubitatio est, sed tñ utrunq; fieri potest, ut &

primus Vranus eminere inter cæteros potētia cœperit,

DE FALSA RELI.

& principatum habere non regnum, postea Saturnus maiores sibi opes comparauerit, ac regium nomen asciuerit.

Quid idē Ennius docet in sacra historia. Cap. XIII.

Vnc quoniam ab ijs, quæ retulimus, aliquantulum sacra historia dissentit, aperiamus ea, quæ ueris literis continentur, ne poetarū ineptias

in accusandis religionibus sequi, ac probare uideamur. Hæc Ennij uerba sunt. Exin Saturnus uxore duxit Opem. Titan, qui maior natu erat, postulat ut ipse regnaret, ibi Vesta mater eorum, & sorores Ceres, atque Ops suadent Saturno, ut de regno non concedat fratri, Ibi Titan, qui facile deterior esset, quæ Saturnus, iccirco & quæ uidebat matrem, atque sorores suas operam dare, ut Saturnus regnaret, concessit ei, ut is regnaret, Itaque pactus est cum Saturno, uti si quid liberum uirilis sexus ei natum esset neque educaret, id eius rei causa fecit, uti ad suos gnatos regnum rediret. Tum Saturno filius qui primus natus est, eum necauerunt. Deinde posterius nati sunt gemini Iupiter atque Iuno. Tū Iunonem Saturno in conspectum dedere, atque Iouem clam abscondunt, dantque eum Vestæ educandum, cælatres Saturnum. Itē Neptunum clam Saturno Ops parit, eumque clanculum abscondit. ad eundem modum tertio partu Ops parit geminos Plutonem, & Glauca, Plutonem latine est discipiter, alij Orcum dicunt, ibi Glauca filiam Saturno ostendunt, ac filium Plutonem cælant, atque abscondunt. Deinde Glauca parua emoritur. Hæc (ut scripta sunt) Iouis, fratrumque eius stirps, atque cognatio in hunc modum nobis ex sacra scriptura tradita est. Item paulo post hæc refert. Deinde Titan,

*Titan sine Titano
filius fuit uero
in parte Saturni
in uero uero*

*Discipiter
Iouis
Ibi parit*

postq̄ resciuit Saturno filios procreatos, atq̄ educatos eē
 clā, seducit secū filios suos, q̄ Titani uocant, fratremq̄ suū
 Saturnum, atq̄ Opem cōprehendit, eosq̄ muro circūe-
 git, & custodiam his apponit. Hęc historia q̄ uera sit do-
 cet Sibylla Erythræa eadē fere dicens, nisi q̄ in paucis, q̄
 ad rem nō pertinet, discrepat. Iupiter ergo liberatur sum-
 mi sceleris crimine, q̄ patrem uinxisse compedibus phi-
 betur. Id em̄ Titā patrius fecit, q̄ ille contra pactionem,
 iusq̄ iurandū mares liberos sustulisset. Reliqua historia
 sic contexit. Iouem adultū cum audiisset patrē, atq̄ ma-
 trem custodijs circūseptos, atq̄ in uincula cōiectos, uenit
 se cū magna Cresesum multitudine, Titanūq̄, ac filios
 eius pugnando uicisse, parentes uinculis exemisse, patri
 regnū reddidisse, atq̄ ita in Cretā remeasse. Post hac de
 inde Saturno datam sortem, ut caueret, ne filius eū regno
 expelleret, illū eleuandæ fortis, atq̄ effugiendi piculi gra-
 tia insidiatum Ioui, ut eum necaret. Iouem cognitis insidi-
 is regnum sibi denuo uendicasse, ac fugasse Saturnum,
 qui cum iactatus esset per omnes terras, persequentibus
 armatis, quos ad eum comprehendendum, uel necandū
 Iupiter miserat, uix ī Italia locum, in q̄ lateret, inuenit.

Qua rōne homines Dī cœperint nominari. Cap. XV.

Quibus ex rebus cum constet illos homines
 fuisse, nō est obscurū qua ratione Dī cœpe-
 rint nōiari. Si em̄ nulli reges ante Saturnum,
 uel Uranum fuerunt, ppter hominū raritatē,
 qui agrestem uitam sine ullo rectore uiuebant, nō est du-
 bium, quin illis temporibus homines regem ipsum, to-

E iij

DE FALSA RELI.

tamq̄ gētem summis laudibus, ac nouis honoribus iacta
re cœperit, ut etiam Deos appellarent, siue ob miraculū
uirtutis, hoc uere putabāt rudes adhuc, & simplices, siue
(ut fieri solet) in adulationē præsētis potētiae siue ob be
neficia, q̄bus erant ad humanitatē compositi. Deinde ipsi
reges, cū chari fuissent ijs, quorum uitam composuerāt,
magnum sui desyderium mortui reliquerunt. Itaq̄ homi
nes eorū simulachra finxerūt, ut haberēt aliquod ex ima
ginū contemplatione solatium. Progressiq̄ longius per
amorem meriti, memoriam defunctorum colere cœpūt,
ut & gratiam referre benemeritis uiderentur, & successo
res eorū allicerent ad bene imperandi cupiditatē. Quod
Cicero de natura Deorum docet, dicens, Suscepit autē
uita homiū, consuetudoq̄ communis, ut beneficijs ex
cellentes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tolleret. Hic
Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius,
hinc Liber. Et alio loco atq̄ alio in plerisq̄ ciuitatibus in
telligi potest, ac uendae uirtutis gratia, aut q̄ libentius rei
publicae causa periculum adiret optimus q̄sq̄, uirorū for
tium memoriā honore deorum immortalium cōsecratā.
Hac scilicet ratione Romani Cæsares suos cōsecrauerūt,
& Mauri reges suos. Sic paulatī religiones esse cœpere,
dum illi primi, qui eos nouerāt, eo ritu suos liberos, ac ne
potes, deinde omnes posteros ibuerunt. Et hi tñ summi
reges ob celebritatem noīs in prouincijs omnibus cole
bantur. Priuatim uero singuli populi gentis, aut urbis cō
ditores, seu uiri fortitudine insignes erant, seu foeminae
castitate mirabiles, summa ueneratione coluerunt, ut

*Deo deo posuit
libros de natura
Deorum*

*Mauro populi
Apostoli magis a
mauritaniam
h' mauritaniam
aut regio est
Apostoli r'isq̄ supra
ca*

*Populi. mania. macedo. poeui. sabin. capiug. romanu. uita. sup. dila.
iuba. Calyzi. raurig. fangu. Buning. pi. gals. fuerunt*

NIBER

XXV.

Egyptij ^{illi populi} *I*sidem, Mauri ^{illi populi} *I*ubam, Macedones ^{illi populi} *C*abyru,
 Poeni ^{illi populi} *V*ranum, Latini ^{illi populi} *F*aunu, Sabinij ^{illi populi} *S*angum, Roma ^{illi populi} *Q*uirinu,
 Eodem utiq; mo *A*thena Minerua, *S*amos ^{illi populi} *I*unone, *P*aphos ^{illi populi} *V*enerem, *L*emnos ^{illi populi} *V*ulcanu, *N*axos ^{illi populi} *L*iberum, *A* pollinem *D*elphi. Sicq; *populos*, atq; *regio*
nes uaria *sacra* suscepta sunt, dum *grati* *homines* esse *in*
suos *principes* cupiunt, & *quos* *alios* honores *uita* *careti*
bus *deferant*, *i*uenire *non* *pn*t. *P*raeterea *pietas* *eorum*, q
*suc*cesserant, *plurimu* contulit *ad* *errorem*, *qui* (ut *diuina*
*st*ripe *nati* uiderentur) *diuinos* honores *parentibus* *detu*
*leru*t, *de*ferruq; *i*usserunt. *An* *ne* *potest* *aliquis* *dubitare*,
quomodo *religiones* *deorum* *sint* *instituta*: cu *apud* *Ma*
ronem *legat* *A*eneae *uerba* *socij*s *im*perantis.
Nunc *pateras* *libate* *Ioui*, *precibus*q; *uocate*
Anchisen *genitorem*. *Cui* *non* *tantum* *immortalita*
tem, *uerum* *etiam* *uentorum* *tribuit* *potestatem*,
Poscamus *uentos*, atq; *haec* *mea* *sacra* *quotannis*,
*U*rbe *uelit* *posita* *templis* *sibi* *ferre* *dicatis*.
Idem *scilicet* *de* *Ioue* *Liber* & *Pan* & *Mercurius* & *Apol*
lo *fecerunt*. *A*c *postea* *de* *his* *ipsis* *succe*ssores *eoru*, *A*c/
cesserunt *etiam* *poetae*, & *compositis* *ad* *uolu*ptatem *car*
minibus *in* *coelum* *eos* *sustulerunt*, *sicut* *faciunt* *qui* *apud*
reges *etiam* *malos* *pane*gyricis *medacibus* *adulantur*, qd
malum *a* *gracis* *ortum* *est*, *quorum* *leuitas* *instruc*ta *di*/
cendi *facultate* & *co*pi, *incredibile* *est* *quantas* *mendaci*
orum *nebulas* *excitauerit*. *Itaq;* *admirati* *eos* & *suscepe*/
runt *primi* *sacra* *illorum*, & *uniuersis* *getibus* *tradiderunt*.
Ob *hanc* *uanitatem* *Sibylla* *sic* *eos* *in*crepat.

DE FALSA RELI.

ἔλλαξ δὴ τί πέποιθας ἐπ' ἀνδράσιν ἠγεμόνεσσι.
 πρὸς τί δὲ δῶρα μάταια καταφθιμένοιο, ἀναίθεο.
 θύεισ' εἰδώλοισ' τίς τοι πλάνην βάλειν ἐν νόῳ
 ὥσ' τέσε τάδε ποτὲν μεγάλοιο θεοῖο πρόσωπος
 λαπομένου. Id est, Græcia quid confidis in uiros princi-
 pes: ad quid dona inania mortuis dedicas? imolas idolis,
 quæ tibi in mentē errorem imposuit, ut hæc proficias magni
 Dei ore relicto? M. Tullius, qui non tantum perfectus ora-
 tor, sed philosophus fuit, siquidem solus extitit Platonis
 imitator, in eo libro, quo seipsum de morte filiae consolatus
 est, non dubitauit dicere, Deos, qui publice colerent,
 homines fuisse. Quod ipsius testimonium eo debet gra-
 uissimum iudicari, quod & augurale habuit sacerdotium,
 & eosdem se colere, uenerarique testatur. Itaque intra paucos
 versiculos duas res nobis dedit. Nam dum imaginem filiae
 eodem se modo consecraturū esse profiteretur, quo illi a ue-
 teribus sunt consecrati, & illos mortuos esse docuit, & ori-
 ginē uanæ superstitionis ostendit. Cum uero inquit, & ma-
 res, & foeminas complures ex hominibus in deorum nu-
 mero esse uideamus, & eorum in urbibus, atque agris augusti-
 tissima delubra ueneremur, assentiamur eorum sapientiæ,
 quorum ingenijs, & inuentis omnē uitam legibus, & in-
 stitutis excultā, constitutāque habemus. Quod si ullū unquam
 animal consecrandum fuit, illud profecto fuit. si Cadmi,
 aut Amphionis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda
 fama fuit, huic idē honos certe dicendus est, quod quod faci-
 am. Teque omnium optimam, doctissimamque apud probatibus dijs
 immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam ad opinionem

Τινας δὲ θεολογίας
 καὶ σοφίας ἔχει
 οὐκ ἔστιν

Καδμίου γένος
 ἦν ἡρώδης ὁ
 ἰσθμίου ἡγεμὼν
 ὁ ἴσθμίου ἡγεμὼν
 ὁ ἴσθμίου ἡγεμὼν

omnium mortalium cōsecrabo. Fortasse dicat aliq̄s præ
 nimio luctu delirasse Ciceronem. At qui om̄is illa oratio
 & doctrina, & exemplis, & ipso loquendi genere p̄fecta
 non ægri, sed constantis animi, ac iudicij fuit. Et hæc ipsa
 sententia nullum p̄fert iudicium doloris. Neq̄ em̄ puto
 illum tam uarie, tam copiose, tã ornate scribere potuisse,
 nisi luctū eius & ratio ipsa, & consolatio amicorū, & tem
 poris longitudo mitigasset. Quid, q̄ idē dicit in libris de
 republica, idem de gloria? Nam de legibus, q̄ in ope Pla
 tonē secutus est, leges uoluit ponere, q̄bus putaret usū
 ram esse iustam, & sapientem ciuitatem, de religione ita
 sanxit. Diuos, & eos, q̄ cœlestes semp̄ habitū sunt, colum
 to. Et illos, quos in cœlo merita locauerunt, Herculem,
 Liberum, Aesculapium, Pollucem, Castorē, Quirinū,
 Item in Thusculanis cum diceret totum pene cœlum hu
 mano genere completum. Si uoluerō, inquit, scrutari ue
 tera, & ex illis ea, quæ scriptores Graciæ prodiderunt, e
 ruere coner, ipsi illi maiorum gētium. Dī qui habentur,
 hinc a nobis profecti in cœlum reperient. Quare quorū
 demonstrantur sepulchra in Gracia, reminiscere, qm̄ es
 initiatus, quæ tradunt̄ mysterijs. Tū deniq̄ q̄ late hoc pa
 teat intelliges. Testatus est, uidelicet Attici conscia ex ip
 sis mysterijs intelligi posse, q̄ omnes illi homines fuerūt,
 qui coluntur, & de Hercule, Libero, Aesculapio, Casto
 re, Polluce, icunctatē fatent̄. De Apollie ac Ioue patri
 bus eorū, Itē de Neptūo, Vulcano, Marte, Mercurio, q̄s
 maiorū gētium deos appellauit, timuit apte cōfiteri. Et itē cir
 co ait late hoc patere, ut idē de Ioue ceterisq̄ antiquorū dīs

O teram ijs, quæ retuli, esse contentus,
 sed supersunt adhuc multa suscepto opi
 necessaria. Nam quâuis ipso reli gionū
 capite destructo uniuersa sustuleri, libet
 tñ prosequi cætera, & redarguere plenius inueteratā per
 suasionē, ut tandem homines' pudeat suorū, ac pœniteat
 errorum. Magnum hoc opus, & homine dignum,
 Religionum animos nodis exoluere pergo. (ut ait Lu
 cretius) q̄ quidem hoc efficere non poterat, q̄ nihil ueri
 affererat. Nřm est hoc officium, q̄ & uerū Deum asseri
 mus, & falsos refutamus. Illi ergo, qui poetas finxisse de
 dijs fabulas opinantur, & deas fœminas esse credunt, &
 colunt, reuoluūtur imprudentes ad id, q̄d negauerāt, coire
 illos, ac parere. Nec em̄ fieri potest, qn duo sexus generā
 di causa sint instituti. Recepta uero sexuū diuersitate, nō
 intelligunt cōsequēs esse, ut concipiāt, q̄d in Deum cade
 re non potest, ut isti putant, nā & Iouis eē filios dicunt, &
 cæterorū deorū. Nascunt̄ ergo & quotidie q̄dem dij no
 ui, nec em̄ uincūtur ab hoibus fœcūditate. Igitur deorum
 innumerabiliū plena sunt oīa, nullo scilicet moriēte. Nā
 cum hominum uix incredibilis numerus sit, & inæstima
 bilis, quos tamen, sicuti nascuntur, mori necesse est, quid
 deorum esse tandem putemus, q̄ tot sæculis nati sunt, im
 mortalesq̄ manserūt. Cur ergo tam pauci coluntur? nisi
 forte arbitramur non generandi causa, sed tantummō ca
 piendæ uoluptatis duos esse sexus Deorū, & ea exercere
 quæ homūculos & facere, & pati pudet. Cum uero di
 F

DE FALSA RELI.

cantur aliqui ex aliquibus nati, consequens est, ut semper
 nascantur, siquidē aliquando sunt nati, uel si aliqui nasci de-
 sierunt, scire nos conuenit, cur aut quando desierint. Nō
 illepide Seneca in libris moralibus philosophiæ, quid er-
 go est, inquit, quare apud poetas salacissimus Iupiter de-
 sierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est, &
 illi lex papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium
 liberorum? An tandem illi uenit in mentem, ab alio
 expectes alteri quod feceris. Et timeat ne quis sibi faciat,
 quod ipse Saturno? At isti qui deos asserunt, uideant quō
 respondeant huic argumento, quod inferemus. Si duo
 sunt sexus deorum, sequitur concubitus, & si coeunt, ut do-
 mos habeant necesse est. Nec enim carēt uirtute ac pudore,
 ut hoc promiscue, aut in propatulo faciant, sicut muta ui-
 demus facere animalia. si domos habent, consequens est,
 ut & urbes habeant, & quidem auctore Nasone, qui ait,
 Plebs habitat diuersa locis, hac fronte potentes
 Cœlicolæ, clariq; suos posuere penates.
 Si habent urbes, & agros igitur habebunt. Iam quis nō
 uideat quæ sequantur, arare illos, & colere, quod quidē
 uictus cā fit, ergo mortales sunt, qđ argumentū retrouer-
 sum idē ualet. Si enim agros non habent, ne urbes quidem, si
 urbes non habent, ne domos quidem. Si domibus carent,
 ergo & concubitu. Si concubitus ab his abest, & sexus igit
 fœmīeus. In dijs autē uidemus & fœmīas esse, ergo dij nō
 sunt. Dissoluat hoc argumentū si quis potest. Ita enim res
 rem sequit, ut hæc ultima necesse sit confiteri. Sed ne illd'
 quidem dissoluet aliq; ex duobus sexibus alter fortior,

alter infirmior est. Robustiores enim mares sunt, foemine imbecilliores. Imbecillitas autem non cadit in Deum, ergo nec foemineus sexus. Huic addit superioris argumenti extrema illa conclusio, ut dii non sint, quoniam in diis & foeminae sunt.

Quod stoici fide historiarum, & poetarum figmenta inani physica ratione peruertunt, & quae miseriae, & turpitudines de Dijs referantur. Cap. XVII.

o B has rationes stoici alio uersus Deos interpretantur. Et quia non praudent quid sit in uero, conantur eos cum reru naturalium ratione coniungere, quos Cice. secutus de dijs, ac religionibus eorum hanc sententiam tulit. Videtis ne igitur, ut a physicis rebus bene, atque utiliter inuentis tracta sit ad comentitios, ac fictos Deos: quae res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, superstitiones pene aniles, & formae enim deorum nobis & aetates, & uestitus, ornatusque noti sunt. Genera praeterea, coniugia, cognationes omnes, omniaque tractata ad similitudinem imbecillitatis humanae. Quid planius, quod uerius dici potest: Romae philosophiae princeps, & amplissimo sacerdotio praeditus, commentitios, ac fictos Deos redarguit, quorum cultus superstitiones pene aniles esse testatur, falsis opinionibus, erroribusque turbulentis implicatos homines esse queritur. Nam totus liber tertius de natura deorum in omnes funditus religiones euertit, ac delet. Quid ergo a nobis expectatur amplius: Num eloquentia superare possumus Ciceronem: minime id quidem, sed fiducia illi defuit ignorantia ueritatem. quod ipse simpliciter in eodem opere confitetur. Ait enim

F ij

DE FALSA RELI.

facilius se posse dicere, quid non sit, quam quid sit, hoc est falsa se intelligere, uera nescire. Clarum est igitur homines fuisse illos, qui dii putantur, & eorum memoriam post mortem consecratam esse, ideo etiam aetates diuersae sunt, & certae imagines singulorum, quod in eo habitu, & aetate singulorum simulachra configurata sunt, in qua quaeque mors deprehendit. Consideremus (si placet) erumnas infelicium deorum. Isis filium perdidit, Ceres filiam, expulsam, & per orbem terrae iactata, Latona uix insulam pariyam, in qua pareret inuenit. Deum mater & amauit formosum adolescentem, & eundem cum pellice deprehensum exectis uirilibus semiuirum reddidit. Et ideo nunc sacra eius a gallicis sacerdotibus celebratur. Iuno pellices acerrime persecuta est, quia parere ipsa non potuit ex fratre. Insulam Samum scribit Varro prius Partheniam nominata, quod ibi Iuno adoleuerit, ibique etiam Ioui nupsit. Itaque nobilissimum, & antiquissimum templum eius est Sami, & simulachrum in habitu nubentis figuratum, & sacra eius anniuersaria nuptiarum ritu celebrantur, si ergo adoleuit, si uirgo fuit primo, postea mulier, hominem fuisse qui non intelligit, pecudem se fatetur. Quid loquar obscenitatem Veneris omnium libidinibus prostituta, non Deorum tantum, sed & hominum? Haec enim ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam, ex Mercurio Hermaphroditum, qui est natus Androgynus. Ex Ioue cupidinem, ex Anchisa Aeneam, ex Bute Erycen, ex Adone quidem nullum potuit, quod etiam tum puer ab apro ictus, & occisus est. quod prima (ut in historia sacra continetur) artem meretriciam instituit, auctorque mulierum ab apro occisus.

*Quis filia fuit
Isis filia fuit
Ceres filia fuit
Latona filia fuit
Deum mater
Ceres filiam
Iuno pellices
Insulam Samum
Partheniam
Iuno adoleuerit
Ioui nupsit
Hermaphroditum
Androgynus
Aeneam
Erycen
Adone
Apro*

eribus i^{in illa infatu et passim} Cypro fuit, uti vulgo corpore quaestum faceret.
 Quod iccirco imperavit, ne sola praeter alias mulieres im-
 pudica, & uirorum appetens uideretur. Etiam ne habet
 haec aliquid numinis: cuius plura numerantur adulteria,
 q̄ partus. Sed ne illae quidem uirgines illibatam castitate
 seruare potuerunt. Vnde enī putemus Erichthoniū esse
 natum? An ex terra, ut poetae uideri uolūt, at res ipsa cla-
 mat. Nam cum Vulcanus dijs arma fecisset, eiq̄ Iupiter
 optionem dedisset praemij, quod uellet postulandi, iuras-
 setq̄ (ut solebat) per infernā paludem, se nihil negaturū,
 tum faber claudus Minervae nuptias postulauit. Hic Iupi-
 ter optimus maximus tāta religione cōstrictus, abnuere
 non potuit, Minervam tamen monuit repugnare, pudici-
 tiamq̄ defendere, tū in illa colluctatione Vulcanū in ter-
 ram pfudisse aiūt semē, unde sit Erichthonius natus. Idēq̄

Erichthoniū filius
 fuit vulcani et terra
 q̄ palus ipsalia infern
 q̄ p̄ pudicitia abstant
 filiam q̄ p̄ pudicitia
 affertur q̄ p̄ pudicitia
 p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia

illi nomen ipositum αἰὼ δὲ τῆσ' ἐπίδοσ' καὶ χθονός, id est ex cer-
 tamine, atq̄ humo. Cur igitur uirgo eum puerum cū dra-
 cone conclusum, & obsignatū tribus uirginibus Cecro-
 pidis cōmendauit: euidenter (ut opior) incestū, qd nullo mō-
 possit colorari. Altera cū pene amatorē suum pdidisset, q̄
 erat turbatis distractus equis, praestantissimū medicū Aesculapium
 curando iuueni aduocauit, eumq̄ sanatum

Cypro filius q̄ heres
 q̄ heres fuit q̄ p̄
 fissa uenera heres
 p̄ pudicitia uō possit
 p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 q̄ p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 q̄ p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 q̄ p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 q̄ p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia
 q̄ p̄ pudicitia q̄ p̄ pudicitia

Secretis alma recondit

Sedibus, & nymphae Egeriae, nemoriq̄ relegat,
 Solus ubi in syluis Italis ignobilis aeuum
 Exigeret, uersq̄ ubi nomine Virbius esset.

Quid sibi uult haec tam diligens, tam sollicita curatio: qd
 secretae sedes: quid relegatio uel tam longe, uel ad mulie-

... F... in ...

DE FALSA RELI.

rem, uel in consuetudinem: quod deinde hominis commutatio:
Postremo quod equorum tam pertinax abominatio: Quid significat hæc omnia nisi conscientiam stupri: & amoris minie uirginalem. Erat plane, cur tantum laborem pro tam fideli iuvene suscepisset, quia amanti nouerca obsequium pernegaret.

¶ Quomodo refellatur is, qui Deos esse factos ex hominibus mentiantur. Cap. XVIII.

¶ Hoc in loco refellendi sunt etiam is, qui deos ex hominibus esse factos, non tantum fatentur, sed, ut eos laudent, etiam gloriantur, aut uirtutis gratia, ut Herculem, aut munerum, ut Cererem ac Liberum, aut artium repertarum, ut Aesculapium, uel Mineruam. Hæc uero quæ inepta sint, quæque non digna, propter quæ homines inexpiabili se scelere continent, hostesque Deo uero fiant, quæ contempto mortuorum sacra suscipiant, ex singulis rebus ostenduntur. Virtutem esse dicunt, quæ hominem tollat in cælum, non illam, de qua philosophi dixerunt, quæ posita est in bonis animi, sed hanc corporalem, quæ dicitur fortitudo, quæ quoniam præcipua in Hercule fuit, immortalitatem meruisse creditur. Quis tam stulte ineptus est, ut corporis uires diuinum, uel etiam humanum bonum iudicet, cum sint & maiores pecudibus attributa, & uno morbo saepe frangantur, uel ipsa senectute minuantur & corrumpantur: Itaque idem, cum ille deformari ulceribus toros suos cerneret, nec sanari se uoluit, nec senescere fieri, neque in ipso minor, aut deformior uideretur. Hunc ergo, qui uiuum seipsum combusserat, ascendisse in cælum putauerunt, eaque ipsa, quæ stultissime admirati sunt, simulachris,

*Quis est fuisse in uis Beati pinguis
fuit fuisse libris
Luna caritatis fabu
Luna fuisse in uis
non uini fuisse
medicinae aliquid
na fuit pallas artem
philosophi dixerunt
fuerunt bona: Co
na ad se uerunt
in uis et acutis
ponit ut sunt pul
in uis fuisse
sanatam fuisse
ut sunt dinitie*

& imaginibus compressa, & consecrata posuerunt, ut in
 perpetuum uanitatis eorum monimēta perstarēt, qui ob
 necem bestiarū Deos fieri credidissent. Sed hæc græco-
 rum fortasse culpa, qui res leuissimas pro maximis semp
 habuerunt. Quid nostri, num sapientiores: qui athleticā
 quidem uirtutem contemnunt, quia nihil obest, sed regi-
 am (quia late solet nocere) sic admirantur, ut fortes, & bel-
 licosos duces in Deorum cœtum collocari arbitrentur.
 Nec esse ullam aliā ad immortalitatem uia, q̄ exercitus du-
 cere, aliēa uastare, urbes delere, oppida excidere, liberos
 populos aut trucidare, aut subijcere seruituti, uidelicet q̄
 plures hoies afflixerint, spoliauerint, occiderint, eo se no-
 biliores, & clariores putant, & inanis gloriae specie capti,
 sceleribus nomen uirtutis imponunt. Iā malle, ut a ferarū
 cœdibus deos sibi fingerent, q̄ immortalitatē tam cruetam
 probarent. Si qs unum hominem iugulauerit, pro conta-
 minato, ac nefario habetur, nec ad terrenum hoc domici-
 lium Deorum admitti eum fas putant. Ille aut, qui infini-
 ta hominum millia trucidauerit, cruore campos iundaue-
 rit, flumina infecerit, non modo in templum, sed etiam in
 cœlum admittitur. Apud Enniū sic loquitur Africanus,
 Si fas cadendo cœlestia scandere cuiq̄ est,

Mi soli cœli maxima porta patet.

Scilicet quia magnam partem generis humani extinxit,
 ac perdidit. O quantis in tenebris Africane uersatus es,
 uel potius o poeta, qui p̄ cades, & sanguinem patere ho-
 minibus in cœlum ascensum putaueris. Cui uanitati &
 Cic. assensit. Est uero, inquit, Africane, nam & Herculi

DE FALSA RELI.

eadem ipsa porta patuit, tanquam ipse plane, cum id fieret, fa-
 nitor fuerit in caelo. Equidem statuerere non possum, dolen-
 dum ne potius an ridendum putem, cum uideam & graues,
 & doctos, & (ut sibi uidentur) sapientes uiros, in tam mi-
 serandis errorum fluctibus uolutari. Si haec est uirtus, quae
 nos immortales facit, mori eadem malum, quam exitio esse quam plu-
 rimis. Si aliter immortalitas parari non potest nisi per sangui-
 nem, quid fiet si omnes in concordiam consenserint? Quod
 certe fieri poterit, si pernicioso, & impio furore piecto in-
 nocentes esse ac iusti uelint. Num igitur nemo erit caelo
 dignus? num peribit uirtus, quia hominibus in homines
 fauere non dabitur? Sed isti qui euerfiones urbium, popu-
 lorumque summam gloriam computant, otium publicum non
 ferent, rapiunt, fauient, & iniurijs insolenter illatis huma-
 nae societatis foedus irumpet, ut habere hostem possint,
 quem sceleratius deleant quam lacessierint. Nunc ad reliqua
 pergamus. Nomen deorum Cereri, ac Liber o traditio mu-
 nerum fecit. Possum diuinis docere literis, uinum, atque fru-
 ges ante progeniem caeli, atque Saturni fuisse in usum ho-
 minum, sed ab his sane iuenta fingamus. Num potest plus,
 aut minus uideri collegisse fruges, hisque fractis panem fa-
 cere docuisse, aut uuas de uitibus lectas expressisse, uinum
 quae fecisse, quam fruges ipsas, aut uites generasse, aut protulisse
 se de terra? Reliquit haec sane Deus humanis ingenijs e-
 ruenda, tamen fieri non potest, quin ipsius sint omnia, qui
 & sapientiam tribuit homini, ut inueniret, & ipsa illa, quae
 possent inueniri, primus inuenit. Artes quoque suis inuen-
 toribus immortalitatem peperisse dicuntur, ut Aescula-

*Noe p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 r[ati]o[n]e p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e
 f[aci]e[n]s p[ro]p[ri]e p[ro]p[ri]e*

pio medicina, Vulcano fabrica. Colamus igitur & illos, a iuy una fullonisa
 qui *fullo* fullonicam, *fultrina* fultrinamq; docuerunt. Cur autem *figuli* figuli
 nae repertori honos non habetur? An quia isti diuites uas *supp* *qz qui sup huc*
 sa famia contemnunt? Sunt & aliae artes, quarum reperto *supp* *qz qui sup huc*
 res humanae uitae plurimum profuerunt. Cur non etiam *supp* *qz qui sup huc*
 illis attributa sunt templa? sed nimirum Minerva est, que *supp* *qz qui sup huc*
 omnes reperit. Ideoq; illi opifices supplicat. Ergo ab hijs *supp* *qz qui sup huc*
 sordibus Minerva ascendit in caelum. Est uero causa cur *supp* *qz qui sup huc*
 quisq; derelinquat eum, qui terram cum animatibus, coe *supp* *qz qui sup huc*
 lum cum astris, & luminibus exorsus est, ut eam ueneret *supp* *qz qui sup huc*
 tur, quae telam docuit ordiri? Quid ille, q uulnera in cor *supp* *qz qui sup huc*
 poribus sanare docuit? num potest esse praestantior, qua *supp* *qz qui sup huc*
 qui corpora ipsa formauit sentiendi, ac uiuendi rationem *supp* *qz qui sup huc*
 dedit? Herbas deniq; ipsas, & caetera, quibus medendi ars *supp* *qz qui sup huc*
 constat, excogitauit, ac protulit?

Quod Deos uanos, & Deum uerum nemo simul po
 test colere. Cap. XIX.

T enim dicit aliquis, & huic summo, qui fe
 cit omnia, & illis, qui partem profuerunt, sua
 uenerationem esse tribuendam. Primum nec
 factum est unq; ut qui hos colit, etiam Deu
 coluerit, neq; fieri potest, quoniam si honos idem tribuit
 alijs, ipse oino no colitur, cuius religio est, illum esse unu
 ac solum Deum credere. Clamat summus poeta eos om
 nes, qui inuentas uitam excoluere per artes, apud iferos
 esse, ipsumq; illum medicine repertorem talis, & artis ad
 stygias undas fulmine esse detrusum, ut intelligas, qtu
 ualeat pater omnipotens, qui & Deos fulminibus extin
 G

*Virgilius in 6to ecloga
 gaudet aut qui uita
 & coluitq; artib
 J. de Solibus in pte
 re repertor medicine
 ubi est artib affid
 descriptum uine phelocqua
 puz op de puz ad
 undas*

DE FALSA RELI.

guat. sed homines ingeniosi hanc secum habebāt fortasse
 rationē, q̄a Deus fulminari nō potest, apparet non esse fa-
 ctum, imo uero q̄a factū est, apparet hoīem fuisse, nō De-
 um. Mēdaciū em̄ poetarū non in facto est, sed in noīe.
 Metuebant em̄ malum, si contra publicam p̄suasionē fa-
 terentur, quod erat uerum, quod si hoc constat inter ip-
 sos, ex hoībus Deos factos, cur ergo non credūt poetis,
 si q̄n illorū fugas, & uulnera, & mortes, & bella, & adul-
 teria describunt? Quibus ex rebus intelligi dat, nō potu-
 isse ullo pacto fieri Deos, q̄a ne hoīes q̄dem p̄bi fuerūt,
 eaq̄ in uita sua gesserūt, q̄ mortem pariunt sempiternā.

De propria Romanorum religione. Cap. XX.

Enio nunc ad proprias Romanorum religio-
 nes, q̄m de cōmunibus dixi, Romulī nutrix
 Lupa honoribus est affecta diuinis. Et ferrē,
 si id aīal ipsum fuisset, cuius figurā gerit. Au-
 thor est Lūius Larentiā esse simulachrum, & q̄dem nō
 corporis, sed mentis, ac morū. Fuit em̄ Faustuli uxor, &
 p̄pter uulgati corporis uilitatē Lupa inter pastores, id ē,
 meretrix nūcupata est, unde etiā Lupanar dicit, exēplū
 scilicet Atheniēsium in ea figurāda Romani secuti sunt,
 apud q̄s meretrix q̄dam noīe Leena, cū tyrānum occidit
 set, q̄a nefas erat simulachrum constitui meretricis in tem-
 plo, aīalis effigiem posuerūt, cuius nomen gerebat. Itaq̄
 ut illi monumentū ex noīe, sic isti ex p̄fessioe fecerūt. Hu-
 ius noīs etiam dies festus dicatus est, & Larentinalia con-
 stituta. Nec hāc solum Romani meretricē colūt, sed Fau-
 lam q̄q̄, quā Herculis scortū fuisse Verrius scribit. Iā quā

ta ista immortalitas putanda sit, quā etiā meretrices assequā
 tur. Flora cū magnas opes ex arte meretricia quāsiuisset, po-
 plm Romanū scripsit heredē, certā pecuniā reliquit, cuius
 ex annuo cenore suis natalis dies celebraret, editione lu-
 dorū, quā appellat Floralia. Quod quia senatui flagitiosum
 uidebat, ab ipso nomine argumentū sumi placuit, ut pudēda
 rei quāda dignitas adderet. Deā finxerūt esse, quā floribus pre-
 sit, eāque oportere placari, ut fruges cū arboribus, aut uiti-
 bus bene, prospereque florescerēt. Eū colorē secutus in fastis
 poeta nō ignobilē nymphā fuisse narrauit, quā sit Chloris
 uocitata, eāque Zephyro nuptā quāsi dotis loco id accepisse
 muneris a marito, ut haberet oīum florū potestatem. Hones-
 te quodē ista dicunt, sed ihoneste, turpiterque credunt. Non
 debēt (cū ueritas quiritur) huiusmodi nos uelamēta decipere. Ce-
 lebrant ergo illi ludi cū oīi lasciuia, conuenientes memoriae
 meretricis. Nā prater uerborū licentiā, quibus obscenitas
 oīs effundit, exuuntur etiā uestibus populo flagitante me-
 retrices, quā tunc mimorū funguntur officio, & in conspec-
 tu populi usque ad satietatē impudicorū luminū cū puden-
 dis motibus detinentur. Cloacinā simulachrum in cloaca
 maxima repertum Tatius consecrauit, & quia cuius esset
 effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit. Pauorē,
 Pallorēque Tullus Hostilius figurauit, & coluit. Quid de
 hoc dicam, nisi dignū fuisse, qui semper Deos suos (sicut
 optari solet) praesentes haberet. Ab hoc illud M. Marcel-
 li de consecratione honoris, atque uirtutis honestate noī dif-
 ferre congruit. Eadē uanitate Mentē quāque inter Deos collo-
 cauit Senatus, quā profecto si habuisset, eiusmodi sacra nū-

DE FALSA RELI.

quam suscepisset, magnum Cicero, audaxque consiliū sus-
 cepisse Græciam dicit, quod cupidinū, & amorū simular-
 chra in gymnasijs consecrasset, adulatus est uidelicet At-
 tico, & irrisit hoīem familiarē. Non enim illud magnum
 aut omnio consiliū dicendū fuit, sed ipudicorum hoīm
 perdita, & deplorata nequitia, qui liberos suos, quos eru-
 dire ad honesta deberent, prostituerūt libidini iuuetutis,
 a quibus flagiciorū Deos, & in illis potissimū locis, ubi
 nuda corpora corruptorū luminibus patent, & in illa coli-
 atate uoluerūt, quæ simplex, & iprouida prius irretire,
 & i laqueos potest cadere, quæ cauere. Quid mirū si ab hac
 gente uniuersa flagitia manarūt: apud quā ipsa uitia reli-
 giosa sunt, eaque non modo nō uitantur, uerū etiam colunt.
 Et ideo huic sententiæ tanquā græcos prudentia uinceret,
 adiecit. Virtutes enim oportet nō uicia consecrari. Quod
 si recipis o M. Tullī, non uides forte, ut irrūpant uitia cū
 uirtutibus, quia mala bonis adhærēt, & in animis hominū
 potentiora sunt, quæ si uetas consecrari, respondebit tibi
 illa eadem Græcia, se alios Deos colere, ut profint, alios
 ne noceant. Hæc enim semper excusatio est eorum, qui
 mala sua pro Dijs habent, ut Romani Rubiginem ac Fe-
 brem. Si ergo uitia consecranda nō sunt, in quo tibi assen-
 tior, ne uirtutes quidem. Nō enim per se sapiunt, aut sen-
 tiunt, neque intra parietes, aut adiculas luto factas, sed intra
 pectus collocandæ sunt, & interius comprehendendæ, ne
 sint falsæ, si extra hominem fuerint collocatæ. Itaque præ-
 clarā illam legem tuam derideo, quam ponis hijs uer-
 bis. A sit illa, propter quæ datur homini ascensus in cœlū,

mentem, uirtutem, pietatem, fidem, earūq; laudum delu-
 bra sunt. At qui hæc separi ab homine non pnt. Si enim
 colenda sunt, i homine ipso sint necesse est. Si aut sunt ex-
 tra hominē, quid opus est ea colere, qbus careamus? Vir-
 tus colenda est, non imago uirtutis, & colenda est non sa-
 crificio aliquo, aut thure, aut precatōne solenni, sed uolū-
 tate sola, atq; proposito. Nā quid est aliud colere uirtutē,
 nisi eam coprehendere animo, & tenere? Quod unusq;sq;
 simul accepit uelle, cōsequi. Hic solus v̄tutis est cultus.
 nam religio & ueneratio nulla alia nisi unius Dei tenēda
 est. Quid igitur opus est o uir sapientissime, superuacuis
 extructionibus loca occupare, q̄ possint humanis usibus
 cedere? quid sacerdotes constituere uana, & insensibilia cul-
 tuos? qd̄ imolare uictimas? Quid tātos sumptus uel fin-
 gendis, uel colendis imaginibus ipendere? Firmius & in-
 corruptius templū est pectus humanū, hoc potius ornet,
 hoc ueris illis numinibus impleatur. Has ergo falsas cōse-
 crationes esse sequitur, quod necesse est. Qui em̄ v̄tutes
 sic colunt, id est qui umbras, atq; imagines uirtutū conse-
 ctantur, ea ipsa, quæ uera sunt, tenere non possunt. Itaq;
 nulla in quocūq; uirtus est, uicij ubiq; dominātibus. nulla fi-
 des, oīa pro se unoquocūq; rapiente, nulla pietas nec consan-
 guineis, nec parentibus, præeunte auaritia, & cupiditate
 in uenenum, & ferrū ruente, nulla pax, nulla concordia,
 publice bellis fauentibus, priuatis inimicitijs usq; ad san-
 guinem furentibus. Nulla pudicitia, libidinibus effrena-
 tis omnem sexum, & oēs corporis partes cōtaminātibus,
 nec tamen desinunt ea colere, quæ fugiunt, & oderunt.

DE FALSA RELI.

Colunt enim ^{Josepho} thure, ac summis digitis, ^{sanctis} quibus intimis ^{uicinis}
 colere debuerunt, qui error ois ex illius principalis, ac sibi ^{propria}
 mi boni ignorantione descendit. Urbe a Gallis occupata ob-
 fessi in capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormēta
 fecissent, adē Veneri caluæ cōsecrarunt. Nō igitur intel-
 ligūt, quod uanae sint religiones, uel ex eo ipso, quod eas his in-
 eptijs cauillant. A Lacedaemonijs fortasse didicerāt, deos
 sibi ex euentis fingere. quod cum Messenios obsiderent, & illi
 furtim deceptis obsessores egressi ad diripiendā Lace-
 daemonē cucurrissent, a spartanis mulieribus fugati sunt.
 Cognitis autē hostiū insidijs, Lacedaemonij sequebantur.
 His armatae mulieres obuiā longius exiuerūt, quod cum uiros
 suos cernerēt parare se ad pugnā, quod putarēt Messenios es-
 se, corpora sua nudauerūt. At illi uxoribus cognitis, & as-
 pectu in libidinē concitati, sicut erant armati promisti sunt
 utique promiscue. Nec enim uacabat discernere, sicut iuuenes
 ab iisdem antea missi cum uirginibus ex quibus sunt par-
 thenij nati. Propter huius facti memoriam aedem Veneri
 armatae & simulachrū posuerūt, quod tametsi ex causa tur-
 pi, tamē honestius uidetur armatam Venerē consecrasse,
 quam caluam. Eodem tempore Ioui quoque pistori ara
 apposita est, quod eos in quiete monuisset, ut ex omni frumē-
 to, quod haberent, panē facerent, & in hostium castra iac-
 ctarent, eoque facto soluta est obsidio, desperantibus Gal-
 lis inopia subigi posse Romanos. Quae ista religionū de-
 risio est, si eorum defensor essem, quid tam grauer queri
 possem, quod deorum nomen in tantū uenisse contemptū,
 ut turpissimis nominibus ludibrio habeatur? Quis non ri-

deat Fornacem deam: uel potius doctos uiros celebran-
dis fornacalibus operari: quis, cū audiat deam Mutam, te-
nere risum queat: Hanc esse dicūt, ex qua sint nati Lares,
& ipsam Laram noīant, uel Larundā. Quid præstare co-
lenti potest, quæ loqui non potest: Colitur & Caca, quæ
Herculi fecit indicium de furto boū, diuinitatē cōsecuta,
quia perdidit fratrem. Et Cunina, q̄ infantes in cunis tue-
tur, ac fascinum summouet. & Sterculius, qui stercorandi
agri rationem primus induxit. Et Mutinus, in cuius sinu
pudendo nubētes p̄sident, ut illarum pudicitia prior De-
us delibasse uideatur. Et mille alia portenta, ut iam uanio-
res qui hæc colenda susceperint, q̄ Aegyptios esse dica-
mus, qui monstrosa, & ridicula q̄dam simulachra uenerā-
tur, & colūt, quæ tñ habēt aliquam imaginem. Quid, q̄ la-
pidem colūt informem, atq; rudē, cui nomen erat Termi-
nus: Hic est, quem pro Ioue Saturnus dicitur deuorasse,
nec immerito honos illi tribuitur. Nam cum Tarquinius
capitolium facere uellet. eoq; in loco multorum deorum
facella essent, consuluit eos per auguria, utrum Ioui cede-
re uellent, & cedentibus cæteris, solus Terminus mansit.
Vnde illum poeta capitolij immobile saxum uocat. Iam
ex hoc ipso q̄ magnus Iupiter inuenitur, cui non cessit la-
pis, ea fortasse fiducia, q̄ uod illum de paternis faucibus li-
berauerat. Facto itaq; capitolio, supra ipsum Terminum
foramē est in tecto relictū, ut quia nō cesserat, libero cœ-
lo fruere, quo ne ipse quidem fruebatur, q̄ lapidem frui
putauerūt. Et huic ergo publice supplicat, quasi custodi-
finium Deo, qui non tm̄ lapis, sed etiam stipes interdum

DE FALSA RELI.

est. Quid de ijs dicam, qui colunt talia: nisi ipsos potissimum lapides, ac stipites esse.

De sacrificijs, & mysterijs eorum. Cap. XXI.

Diximus de Dijs ipsis, qui coluntur, nunc de sacris, ac mysterijs eorum pauca dicenda sunt. Apud Cypri salaminem humanam hostiã Ioui Theucus imolauit, Idcꝫ sacrificium posteris tradidit, quod est nuper Hadriano imperante sublatum. Erat lex apud Tauros i humanã, & ferã gentẽ, uti Dianæ hospites imolarẽt, & id sacrificiũ multis tꝑibus celebratũ est. Galili Esu atqꝫ Teutatẽ humano cruore placabãt. Nec latini qdẽ huius imanitatis exptes fuerũt. siqđẽ latialis Iupitẽ etiam nũc sanguine colit humanõ. Quid ab his boni precat, qbus sic sacrificat? Aut qđ tales Di hoibus p̄stare p̄nt qꝫum pœnis propiciant? Sed de barbaris nõ est adeo mirandũ, quorũ religio cũ moribus congruit. Nri uero, q sp̄mã sũetudinis, & humanitatis glĩam sibi uendicarũt, nonne sacrilegis his sacris imaniores repiunt? Hi em̄ potius scelerati sunt habẽdi, q, cum sint liberaliũ disciplinarũ studijs expoliti, ab humanitate desciscũt, q̄ qui rudes, & imperiti ad mala facinora bonorũ ignoratõne labunt. Apparet tñ antiquũ esse hunc imolatorũ hoim̄ ritum, siqđẽ Saturnus in Latio eodẽ genere sacrificij cultus est, non qđẽ ut homo ad aram immolareẽt, sed ut in Tyberim de ponte miluio mittereẽt. Quod ex rñso quodã factitatum Varro author est. cuius responsi ultimus uersus est talis.

καὶ κεφαλὰς κρονίου καὶ τῶ πατρὶ πέμπετε φῶτα. Id est, Et capita Saturno, & patri mittite lumina, seu hominem.

Quod quia uidetur ambiguum, & fax illi, & homo iacti solet. Verum id genus sacrificij ab Hercule, cum ex Hispania rediret, dicitur esse sublatum, ritu tamen permanente, ut pro ueris hominibus imagines iacerentur, ex scirpo, ut Ouidius in fastis docet.

Donec in hæc uenit Tirynthius arua quotannis,

Tristia leucadio sacra peracta modo.

Illum stramineos in aquam misisse quirites,

Herculis exemplo corpora falsa iace.

Hæc sacra uestales uirgines faciunt, ut ait Idem.

Tum quoque priscorum uirgo simulachra uirorum.

Mittere roboreo scirpea ponte solet.

Nam de infantibus, qui eidem Saturno imolabantur propter odium Iouis, quid dicam non inuenio. Tam Barbaros, tam immanes fuisse homines, ut paricidium suum, id est tetrum, atque execrabile humano generi facinus, sacrificium uocarent. Cum teneras atque innocentes animas, quæ maxime est ætas parentibus dulcior, sine ullo respectu pietatis, extinguerent, immanitatemque omnium bestiarum, quæ tamen fetus suos amant, feritate superarent. O dementiam insanabilem, quid illis isti Dei amplius facere possent, si essent iratissimi, quæ faciunt propicij: cum suos cultores paricidijs inquinant, orbitibus mactant, humanis sensibus spoliant. Quid potest esse his hominibus sancti. Aut quid in prophanis locis facient, quod inter aras deorum summa scelera committunt. Pescenius festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginenses Saturno humanas hostias solitos imolare, & cum uicti essent ab Agathocle rege:

DE FALSA RELI.

Siculatorū, iratū sibi Deum putauisse. Itaq̃ ut diligentius
piaculū soluerent, ducentos nobilium filios immolasse,
Tantum religio potuit suadere malorum,
Quæ peperit saepe scelerosa, atq̃ impia facta.
Cui ergo dementissimi hoīes illo sacrificio consulebant:
cū tantā partem ciuitatis occiderent, quantam fortasse ne
Agathocles qdē uictor occiderat. Ab isto genere sacrorū
nō minoris insanīæ iudicāda sunt publica illa sacra, q̃rum
alia sunt matris Deum, in q̃bus hoīes suis ipsi uirilibus li
tant. Amputato em̃ sexu nō uiros se, nec foemias faciūt.
Alia uirtutis, quā eandē Bellonam uocant. in quibus ipsi
sacerdotes nō alieno, sed suo cruore sacrificāt. Sectis nan
q̃ humeris, & utraq̃ manu districtos gladios exertos cur
runt, & efferuntur, & insaniūt. Optime igit̃ Quītilianus
fanatico bello, istud inquit si Deus cogit, iratus est, etiam
ne hæc sacra sunt. Nonne satius est pecudū more uiuere,
q̃ Deos tam ipios, tam profanos, tā sanguinarios colere.
Sed unde isti errores, & hæc tanta flagitia manauerunt,
suo loco differemus, interim uideamus cætera, quæ carēt
scelere, ne studio insectandi uideamur eligere peiora. Isi
dis ægyptia sacra sunt quatenus filium paruulum uel per
diderit, uel inuenerit. Nam primo sacerdotes eius degla
brato corpore sua pectora tundunt, lamentantur, sicut ip
sa, cum perdidit, fecerat. Deinde puer producitur
quasi inuentus, & in lætitiā luctus ille mutat̃. Ideo Luca
nus, Nunquāq̃ satis quæsitus Osiris. Semper em̃
perdunt, & semper inueniunt. Refert̃ ergo in sacris ima
go rei, q̃ uera gesta est, quæ p̃fecto, si quid sapimus, de /

clarat mortalem mulierē fuisse, ac pene orbam, nisi unicum
 reperisset, quod illum ipsum poetam minime fugit, apud quem
 Pompeius adolescens, morte patris audita, hæc loquitur,
 Evoluam busto iam numen gentibus Isisim,
 Et tectum ligno spargam per vulgus Osirim.
 Hic est Osiris, quem Serapin & Serapidem vulgus appel-
 lat. Solent enim mortuis consecratis nomina immutari, credo ne-
 quis putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortem
 Quirinus dictus est, & Leda Nemesis, & Circe Marica,
 & Ino, postquam se precipitavit, Leucothea, materque Matuta.
 Et Melicertes filius eius Palemon, atque Portunus. Sacra
 vero Cereris Eleusinæ non sunt his dissimilia. Nam sicut ibi
 Osiris puer planctu matris ingritur, ita hic ad incestum pa-
 trui matrimonium rapta Proserpina, quam quæ facibus ex Æne-
 uerice accensis quæsisse in Sicilia Ceres dicitur, ideo
 sacra eius ardentium tedarum iactatione celebrant. Apud Lampsacum
 Priapo lætabilis uictima est asellus. Cuius sacrificij
 ratio in fastis hæc redditur. Cum Diis omnes ad festum matris magne
 convenissent, epulisque satiati noctem lusibus ducerent, quævis-
 se humi Vestam, somnumque cepisse, ibi Priapum somno eius,
 ac pudicitiam insidiatum, sed illam intempestivo clamore aselli,
 quo Silenus uehebat, excitatam, libidinem uero insidiatoris
 esse detectam. Hac de causa Lampfacenos asellum Priapo quasi
 in ultionem mactare consueuisse. Apud Romanos uero eundem
 Vestalibus sacris in honorem pudicitiam conseruata panibus
 coronari. Quid turpius? Quid flagitiosius? quasi Vestam be-
 neficio asini uirgo est. At poeta fabulam finxit. Nunc ergo il-
 lud est uerius, quod referunt isti, qui *φαιάμεινα* conscripserunt.

DE FALSA RELI.

cum de duabus Cancris stellis loquuntur, quas græci ^{οἰστροί} uocant, a fellos fuisse, qui liberum patrē trāsuerint, cū annē transire non possēt, q̄rū alteri hoc præmiū dederit, ut humana uoce loq̄retur. Itaq̄ inter eum, Priapūq̄ dicitū esse certamē de membri obscœni magnitudīe. Priapum uictū, & iratum interemisse uictorē. Hoc uero multo magis ineptum est, sed poetis licet quicq̄d uelint. Non excusio tam deforme mysterium, nec Priapum denudo, ne quid appareat risu dignū. Finxerunt hæc sane poetæ, sed necesse est alicuius maioris turpitudinis tegēdæ grā ficta sint. Quæ sint ergo q̄ramus. At ea profectio manifesta ē. Nā sicut Lunæ Taurus maclat, q̄a similiter habet cornua, & Placat equo Persis radijs Hyperiona cinctum,

Ne detur celeri uictima tarda Deo,

Ita in hoc, quia magnitudo membri uirilīis enormis ē, nō potuit ei monstro aptior uictima reperiri, q̄ quæ ipsum, cui maclatur, possēt imitari. Apud Lindum quod est oppidum Rhodi, Herculis sacra sunt, q̄rum a cæteris longe diuersus est ritus. Siquidē nō ^{εὐφημία} (ut græci appellāt) sed maledictis, & execratione celebrant, eaq̄ p̄ uiolatis habent, siquando inter solennes ritus uel imprudenti alicui exciderit bonum uerbum. Cuius rei hæc ratio reddit, si tñ ulla esse in rebus uanissimis potest. Hercules, cū eo delatus esset, famemq̄ pateretur, aratorem quendā aspexit operantem, ab eoq̄ petere cœpit, ut sibi unum bouem uenderet. Eniūtero ille negauit fieri posse, quia spes sua omnis colendæ terræ, duobus illis iumētis niteretur. Hercules solita uiolentiā usus, quia unum accipere non

potuit, utriusque sustulit, at ille infelix, cum boues suos ma-
 ctari uideret, iniuriam suam maledictis ultus est, quod homini
 eleganti, & urbano gratissimum fuit. Nam dum comitibus
 suis epulas apparat, dumque alienos boues deuorat, illum
 sibi amarissime conuiciantem cum risu, & cachinnis audie-
 bat. Sed postquam Herculi diuinos honores ob admirationem
 uirtutis deferri placuit, a ciuibus ei ara posita est, quam de
 facto βούζιγον .i. bouis iugum nominauit. Ad quam duo
 iuncti boues immolarentur, sicut illi quos abstulerat ara
 tori, eumque ipsum sibi constituit sacerdotem, ac praecepit
 ut ipsidem maledictis semper in celebrandis sacrificiis ute-
 retur, quod negaret se unquam epulatum esse iucundius. Haec iam
 non sacra sunt, sed sacrilegia, in quibus id factum dicitur,
 quod in alijs si fiat, seuerissime uindictatur. Ipsius autem Cre-
 tici Iouis sacra quid aliud, quam quomodo sit aut subtractus
 patri, aut nutritus ostendunt? Capella enim Amaltheae
 nymphae, quae uberibus suis aluit infantem, de qua Germa-
 nicus Caesar in arateo carmine sic ait, Illa putatur
 Nutrix esse Iouis, si uere Iupiter infans
 Vbera cretae mulsit fidissima caprae,
 Sydere quae claro gratum testatur alumnum.
 Huius capellae corio usum esse pro scuto Iouem contra Tita-
 nas dimicantem Musaeus author est. Vnde a poetis ἀγιοχορ
 nominatur. Ita quicquid est gestum in abscondendo puero, id ipsum
 per imaginem geritur in sacris, sed & matris eius mysterium
 idem continet, quod Ouidius exponit in fastis.

Ardua iandudum resonat tinnitibus Idae,
 Tutus ut infanti uagiat ore puer.

H

DE FALSA RELI.

Pars clypeos sudibus, galeas pars tundit inanes.

Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus.

Res latuit, prisciꝝ manent imitantia facti

Aera deæ, comites raucacꝝ terga mouent.

Cymbala pro galeis, pro scutis tympana pulsant,

Tibia dat phrygios, ut dedit ante, modos.

Hanc totam opinionē quasi a poetis fictam Salustius respuit, uoluitqꝫ ingeniose int̄pretari. Cur altores Iouis dicantur Curetes fuisse, & sic ait, qꝫ principes intelligendi diuina fuerūt, uetustatē ut cætera in maius cōponentē altores Iouis celebrauisse, quantū errauerit hō eruditus, iā res ipsa declarat. Si enim princeps est Iupiter & deorum, & religionum, si ante illum dñi nulli colebantur uulgo, qꝫ nondum nati fuerant, qꝫ coluntur, apparet Curetes ex diuerso principes fuisse diuina non intelligendi, p̄ qꝫ error omnis inductus est, & Dei ueri memoria sublata. Ex ip̄is itaqꝫ mysterijs, & cerimonijs itelligere debuerūt, hoībus se mortuis supplicare. Non igit̄ exigo ut aliqꝫ poetarum fictionibus credat, qui hos mentiri putat, Pontificū ipsorum scripta cōsideret, & qcquid est literarū ad sacra pertinentiū reuoluat, plura fortasse qꝫ nos afferimus, inueniet, in qꝫbus itelligat, inania, inepta, cōmentitia esse oīa, q̄ profanctis habentur. Si qꝫ aut̄ p̄cepta sapiētia deposuerit errorē, p̄fecto ridebit ineptias hominū, pene dementium, illos dico, qui uel inhonesto saltatu tripudiant, uel qui nudi, uncti, coronati, p̄sonati, aut luto oblit̄i currunt. Quid de scutis iam uetustate putridis dicam? quæ cum portāt, Deos ipsos se gestare humeris suis arbitrātur. Nam Fu

rius Bibaculus inter p̄cipua pietatis exēpla numerat, qui
cū prator esset, tñ lictoribus p̄euntibus ancyle portauit,
cum haberet magistratus beneficio muneris uacationē.
Nō ergo ille Furius, sed plane furiosus fuit, q̄ praturam
hoc ministerio se putauit ornare. Merito igit̄, cum hæc a
uiris nō imperitis, ac rudibus fiant, Lucretius exclamat,
O stultas hominum mentes, o pectora cæca,
Quamlibet in tenebris uitæ, quantiscq̄ periclis
Dægit̄ hoc æui, quodcūq̄ est. Quis hæc ludibria nō de
rideat, q̄ habeat aliqd̄ sanitatis? cum uideat homines uelut
mente captos ea serio facere, quæ si quis faciat, in lusu ni
mis lasciuus, & ineptus esse uideatur.

¶ Quis author prædictarū uanitatū in Italia apud Roma
nos fuerit, & q̄s apud alias gentes. Cap. XXII.

H A rum uanitatū apud Romanos author, &
constitutor Sabinus ille rex, q̄ maxime aios
hoim̄ rudes, atq̄ ip̄itos nouis sup̄stitionibus
ip̄licauit, q̄d ut faceret aliq̄ cū authoritate, si
mulauit cū dea Egeria nocturnos se hr̄e congressus, Erat
q̄dam spelū ca popaca ī nemore Aricino, unde riuus p̄ni
fonte manabat, huc remotis arbitris, se īferre cōsueuerat,
ut mētiri posset monitu Deæ cōiugis ea sacra populo se
tradere, q̄ acceptissima D̄ijs eēt. uidelicet astutiā Mino
is uoluit imitari, q̄ se ī antrū Iouis recōdebat, & ibi diu mo
ratus, leges tāq̄ sibi a Ioue tra ditas afferebat, ut hoies ad
parendū nō modo ip̄io, sed etiā religione cōstringeret. nec
difficile sane fuit psuadere pastorib⁹. Idē pontifices flami
nes, salios, augures creauit, Deos per familias descripsit.

DE FALSA RELI.

sic noui populi feroces animos mitigauit, & ad studia pa-
 cis a rebus bellicis auocauit. Sed cū alios falleret, seipsum
 tamen non fefellit. Nam post annos plurimos Cornelio,
 & Bebio COSS. in agro scribæ Petilij sub ianiculo arca
 duæ lapidiæ sunt repertæ a fossoribus, quarū in altera cor-
 pus Numæ fuit, in altera septem latini libri de iure ponti-
 ficio. Item græci totidem, de disciplina sapientiæ scripti,
 quibus religiones, non eas modo, q̄s ipse instituerat, sed
 omnes præterea dissoluit. Qua re ad senatum delata, de-
 cretum est, ut hī libri abolerent̄. Ita eos Q. Petilius præ-
 tor Urbanus in cōcione populi concremauit. Inspienter
 id quidem, quid enim profuit libros esse combustos? cū
 hoc ipsum, quod sunt ita combusti, quia religionibus de-
 rogabatur, memoriæ sit traditum? Nemo ergo tunc in Se-
 natu non stultissimus. Potuerunt enim & libri aboleri, &
 res tamen in memoriam non exire. Ita dum uolunt & po-
 steris approbare, quanta pietate defenderint religiones,
 auctoritatem religionū ipsarum testando minuerūt. Sed
 ut Pōpilius apud Romanos institutor ïeptarum religio-
 nū fuit, sic añ Pōpilius Faunus in Latio, q̄ & Saturno ne-
 faria sacra constituit, & Picum patrem inter deos honora-
 uit, & sororē suam Fatuā Faunā, eāq̄ coniugem cōsecre-
 uit, quā C. Bassus Fatuam noīatam tradit, q̄ mulieribus
 fata canere cōsueuisset, ut Faunus uiris. Eandem Varro
 scribit tātæ pudicitiaē fuisse, ut nemo eā quoad uixerit, p̄-
 ter uirum suum, mas uiderit, nec nomen eius audierit. Ic-
 circo illi mulieres in operto sacrificant, & bonam deam
 noīant, & Sex. Clodius in eo li. quē græce scripsit, refert

Fauni hanc uxore fuisse, quæ, quia contra morē, decusq;
 regium clā uini ollā ebiberat, & ebria facta erat, & gis myr
 theis a uiro usq; ad mortē cæsa. Postea uero cū eum facti
 sui pœniteret, & desiderium eius ferre nō posset, diuinum
 illi honorē detulisse. Iccirco in sacris eius obuolutam uini
 amphorā poni. Reliq; ergo posteris Faunus quoq; nō pa
 rum erroris, quē tñ prudētes q; pspiciunt. Nā Lucilius
 eorū stultitiam, q; simulachra deos putāt esse, deridet his
 Terricolas Lamias Fauni quas, Pompiliūq; (uerbis.
 Instituire Numæ tremis has, hic omnia ponit.
 Ut puer infantes credunt signa omnia athena
 Viuere, esse homines, sic isti omnia ficta
 Vera putant, credunt signis cor inesse athenis,
 Pergula pictorum. & cætera. Poeta quidem stultos
 hoies infantibus cōparauit, at ego iprudētiores esse di
 co. Illi em̄ simulachra hoies putāt esse, hi Deos. Illos atq;
 facit putare quod non est, hos stulticia. Illi utiq; breui de
 sinunt falli, horum uanitas & durat, & semp̄ crescit. Sacra
 Liberi patris primus Orpheus induxit in Græciam, pri
 usq; celebrauit in monte Bœotia Thebis, Vbi Liber na
 tus est proximo, q; cum frequēter citharæ cantu persona
 ret, Citheron appellatus est. Ea sacra etiam nunc Orphi
 ca noīantur, in quibus ipse postea dilaceratus, & carptus
 est, & fuit p; eadem fere tempora, q;bus Faunus. Sed q;
 atate præcesserit, dubitari potest, siq;dem per eosdem an
 nos Latinus, Priamusq; regnauerunt. Item patres eorū
 Pīcus, & Laomedon, q; regnāte, Orpheus cū Argonau
 tis ad Iliensium litus accessit. Procedamus igitur ulterius,
 H iij

CE FALSA RELI.

& quæramus, quis omnino colendorum Deorum primus au-
 thor extitit. Didymus in libris *ἑκείνων πινδαρικών*. i. expo-
 sitionis pindaricæ ait, Melissea Cretensium regem primū
 Deis sacrificasse, ac ritus novos, sacrorūq; pompas intro-
 duxisse. Huius duas fuisse filias, Amaltheā, & Melissam,
 quæ Iouem puerū caprino lacte, ac melle nutrierunt. Vn-
 de poetica illa fabula originē sumpsit, aduolasse apes, atq;
 os pueri melle complexisse. Melissam uero a patre primā sa-
 cerdotem matri magnæ cōstitutam. Vnde adhuc eiusdē
 Matris antistites Melissæ nuncupant. Historia uero sacra
 testatur ipsum Iouē, postq; rerū potitus est, in tātam inso-
 lentiā uenisse, ut ipse sibi fana multis in locis constitueret.
 Nā cum terras circuiret, in quancūq; regionē ueniret,
 reges principesue populorum hospitiosibi, & amicitia cō-
 pulabat, & cum a quocūq; digrediretur, iubebat sibi fanum
 creari hospitis sui nomine, quasi ita posset amicitia, & fœ-
 deris memoria conseruari. Sic cōstituta sunt templa Ioui
 Atabyrio, Ioui Labradeo. Atabyrius em̄, & Labradeus
 hospites eius, atq; adiutores in bello fuerunt. Itē Ioui La-
 prio, Ioui Molioni, Ioui Cassio, & quæ sunt in eundē mo-
 dum, quod ille astutissime excogitauit, ut & sibi honorē
 diuinum, & ut hospitibus suis perpetuum nomen acqui-
 reret cum religione coniunctum. Gaudebant ergo illi, &
 huic imperio eius libenter obsequebantur, & nomis sui
 gratia ritus annuos, & festa celebrabant. Simile quiddam
 in Sicilia fecit Æneas, cum conditæ urbi, Acestæ hospi-
 tis nomen imposuit, ut eam postmodum lætus, ac libens
 Acestes diligeret, augetet, ornaret. Hoc modo religio/

nem cultus sui per orbem terræ Iupiter seminavit, & exemplum cæteris ad imitandum dedit. Siue igitur a Melisseo, sicut Didymus, colendorum deorum ritus effluxit, siue ab ipso quoque Ioue, ut Euhemerus tradit, de tempore tamen constat quando Diij coli cœperint. Melisseus quidem multum antecessit ætate, quippe qui educauerit Iouem nepotem. Et ideo fieri potest ut autem, uel adhuc puero Ioue deos colere instituerit, id est alumni sui matrem, & auiam Tellurem, quæ fuit Uranii coniunx, & patrem Saturnum, & ipse hoc exemplo, atque instituto Iouem ad tantam superbiam puexerit, ut postea sibi diuinos homines auderet assumere.

Quo tempore cœperint superstitiones, quibusque sub authoribus. Cap. XXIII.

Vnc quoniam uanarum superstitionum originemprehendimus, superest, ut etiam tempora colligamus, per quæ fuerint illi, quorum memoria colitur. Theophilus in libro de temporibus ad Autolicum scripto, ait in historia sua Thalam dicere, quod Belus, quem Babylonij, & Assyrij colunt, antiquior troiano bello fuisse inuenitur CCCXXII. annis. Belus autem Saturno æqualem fuisse, & utrumque uno tempore adoleuisse. Quod adeo uerum est, ut ratione ipsa colligi possit. Nam & Agamemnon, qui gessit bellum Troicum, Iouis abnepos fuit, & Achilles Ajaxque pronepotes, & Ulixis eodem gradu proximus, Priamus quidem longa serie. sed authores quidam tradunt Dardanum, & Iasium Coriti filios fuisse non Iouis. Nec enim, si ita fuisset, ad usus impudicos Ganymedem pronepotem suum habere potuisset. Ita pa-

DE FALSA RELI.

rentibus illorum, quos supra nominavi, si congruēter an-
nos diuidas, numerus cōsentiet. Ab excidio autē Troianę
urbis colligunt anni mille quadringenti septuaginta. Ex
hac temporum rōne manifestum est ante annos non am-
plius q̄ mille octingentos natum esse Saturnū, qui & fa-
tor oim Deorum fuit. Non ergo isti gloriantur sacrorū
uetustate, quorū & origo, & ratio, & tempora deprehen-
sa sunt. Restant adhuc aliqua, quę ad arguendas religio-
nes falsas plurimum ualent. Sed iam finē facere libro de
creui, ne modū excedat. Ea em̄ plenius sunt exequenda,
ut omnibus refutatis, quę ueritatī uidentur obstare, ho-
mīes, q̄ bonorū ignorantia uagantur incerti, ad religionē
ueram possimus imbuere. Primus autē sapientię gradus
est falsa itelligere. Secūdus uera cognoscere. Ergo apud
quē hęc prima institutio nostra, p̄fecerit, qua falsa detex-
imus, excitabitur ad ueri cognitionem, quia nulla
est homini iucundior uoluptas, & erit
iam sapientię cœlestis disciplinę
dignus, q̄ ad cognoscendā
cætera libens, ac pa-
ratus accesserit.

FINIS.

Litera B facie secūda hui⁹ orōnis ἐπίσεν ἀθανάτοισ' δόμον ἄφ-
θιτορ, habeto interpretationē ibidem omīssam. Est autē, Con-
didit immortalibus domū incorruptibilem.